



Fig. 1. Tikøb. Ydre, set fra nordvest.

L. L. 1955

TIKØB KIRKE

LYNGE-KRONBORG HERRED

Kirkens *værnehelgen* kendes ikke, thi maleriet på $\dagger$ alterbordsforside af Anna Selvtredie og Kristus samt Maria og alle helgener, der anråbes i døbefontens indskrift behøver ikke at have forbindelse med den helgen, til hvem kirken var viet.

Kirken nævnes første gang 1356 under omtale af en præst¹. 9. april 1489 »incorporede« kong Hans »vor og kronens kirke, med al ret og tilliggende« i Esrum kloster ved et mageskifte med dette²; men efter reformationen og nedlæggelsen af klosteret kom kirken³ tilbage til kronen⁴. 1687 tilstod kongen præsten ved S. Olai kirke i Helsingør tienderne af Tikøb og Asminderup (jfr. p. 40) mod vedligeholdelse, en klækkelig udvidelse af dette embedes ressourcer, idet det tidligere, næsten fra reformationen havde oppebåret 20 daler af Tikøbs sognetiende⁴.

1757 fik overkrigskommissær Stephan Hansen, ejer af Kronborg geværfabrik i Hellebæk »i henseende til hans fornuftige anstalter og store udgifter ved sit geværfabrik« for 3000 rdl. skode på kirken med kaldsret og tiende samt kirkeladen i Tikøb, således at den fulgte fabrikken, og at forkøbsretten forbeholdtes kongen⁵. 1768 erhvervede Heinrich Carl greve Schimmelmänn geværfabrikken og med den kirken⁶, der senere blev indlagt under det Schimmelmännske fideikommis. Kirken overgik til selveje 1. april 1918. Fra Tikøb sogn er udskilt Hellebæk, Hornbæk, Egebæksvang og Gurre.

Møntfund. Ved harpning af den jord, som 1957—58 førtes ud af skib og tårn (sml. p.

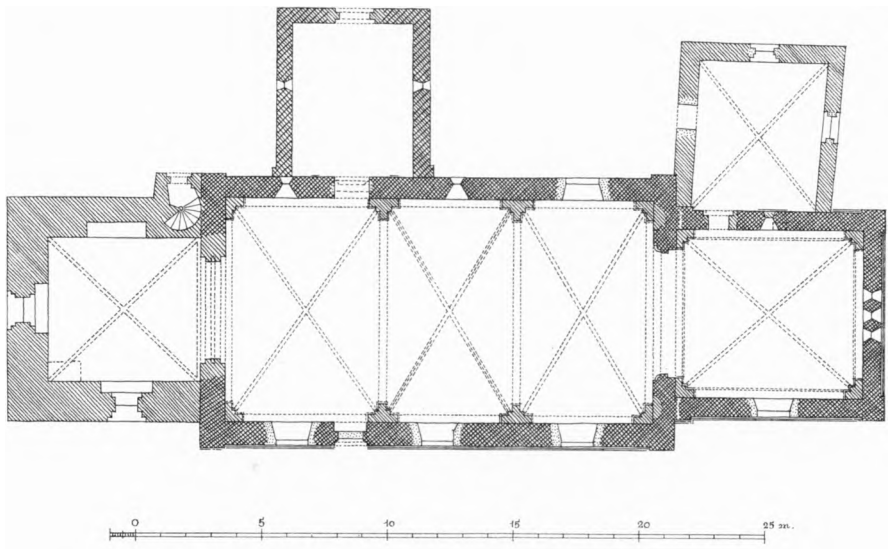


Fig. 2. Tikøb. Plan. 1:300. Tegnet og suppleret af El. M. på grundlag af opmåling ved O. V. Koch 1892 (jfr. fig. 3—5).

684), fandtes cirka 60 danske mønter, fra Valdemar I. frem til Christian IX. samt en halv snes udenlandske hulpenninge fra 1300-tallet (Mecklenburg, Stralsund, Wismar). Af to ældre møntfund⁷ blev det ene gjort 1869, da en husmand gravede en grav på kirkegården; 75 sølvmonter fra Valdemar I.s og Valdemar II.s regeringstid var irret sammen i små klumper, og disse var ifølge finderens beretning kun en ringe del af det forefundne »en Skjæppe fuld«; resten var kastet i graven øst for sakristiet, fordi han ikke straks havde set, at det drejede sig om mønter.

Sagn. Om kirken går flere af de velkendte vandresagn: Kirken skulle oprindelig være opført i Saunte, men trolde forstyrrede arbejdet, og kirken blev da lagt på det sted, hvor to unge heste for et stenlæs standsede af sig selv. Under byggearbejdet kylede en trolde fra Troldehøj nordvest for Tikøb sten efter kirken, men ramte i stedet midt i byen⁸. Da kirken var færdig, og den store klokke blev prøveringet i 24 timer, blev trolde skræmt bort fra deres underjordiske stuer⁹. En senere optegnelse i Dansk Folkemindesamling meddeler, at der i den tidlige middelalder på kirkepladsen lå tre offerhøje for henholdsvis Freja, Odin og Thor; kirken skulle være bygget af de Esrum munke og bisp Absalon, der selv kom til stede ved indvielsen en majdag.

Kirken ligger i et mildt kuperet terræn i sognets vestre del, på en bakke, der skråner jævnt til alle sider. Præstegården støder op til kirkegårdens nordside, således at det ældre stuehus lå i flugt med nordre hegnsmur. Landsbyen grupperer sig mod nordvest, og dens beliggenhed har været bestemmende for placeringen af kirkens våbenhus. 1697¹⁰ omtales kirken som liggende midt i den kongelige vildtbane (sml. sejerværk p. 713). Kirkegården blev stærkt udvidet i 1800'erne, dels med et lille område i nordvest, hvorpå kirkeladen (p. 682) antagelig har ligget, dels omkring 1857¹¹ og 1876¹² med store arealer af præstegårdsjorden i øst, syd og sydøst. Situationen før disse udvidelser fremgår af

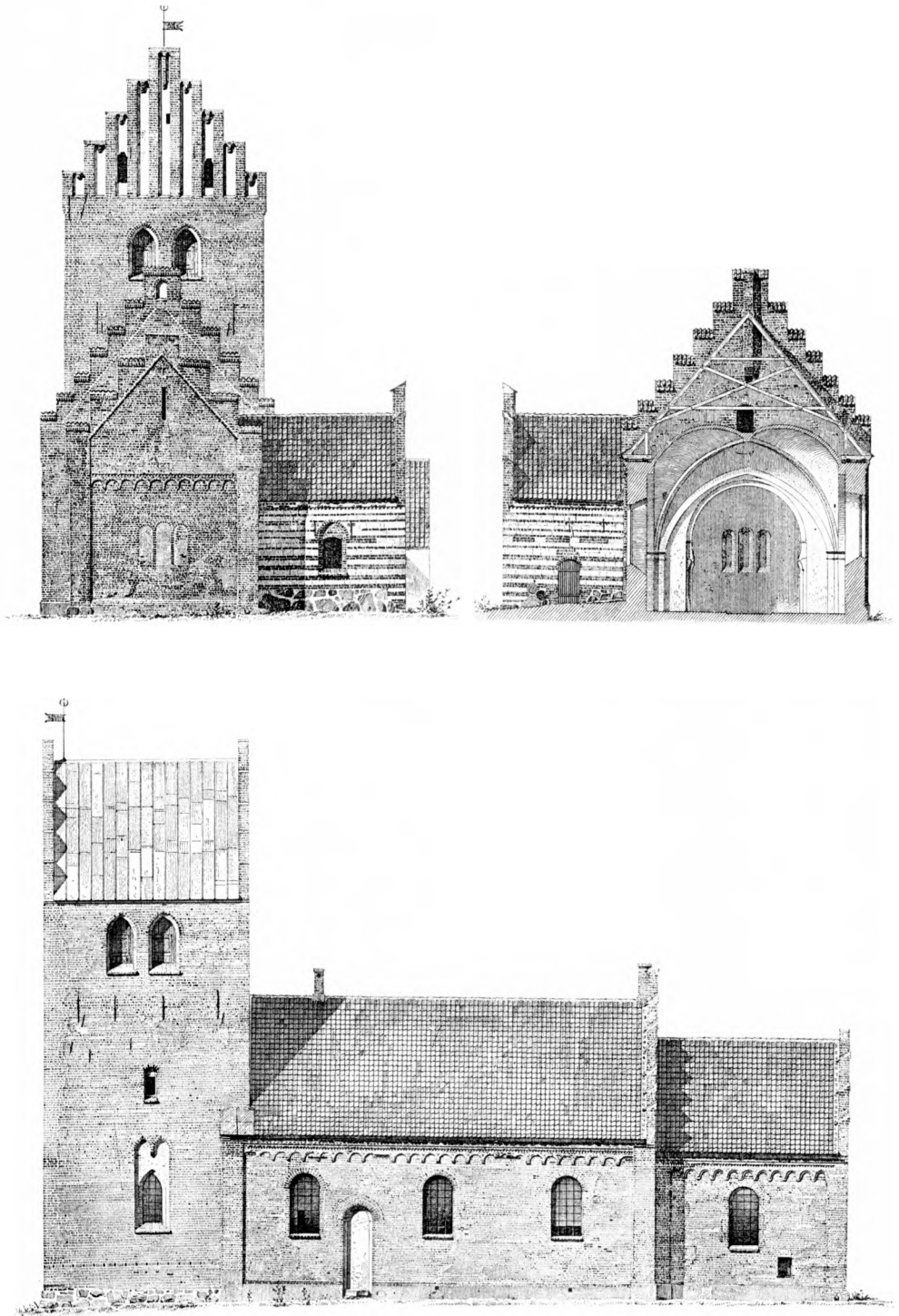


Fig. 3—5. Tikøb. Østfaçade, snit (set mod øst) og sydfaçade. 1:300. Målt af O. V. Koch 1892—93 (jfr. H. Storck og M. Clemmensen: Danske Teglstenskirker).

landsbyplanen (fig. 40) og delvis af den nuværende kirkegårdsindhegning, hvori det er muligt at udskille visse murstrækninger som ældre end 1800-tals udvidelserne. Endvidere er det muligt, at et spring i vestmuren, godt en snes meter syd for kirken, antyder en søndre kirkegårdsgrænse, der er ældre end den, landsbyplanen angiver for 1787. De ældste mure er af kampesten og tegl, det sidste materiale fortrinsvis benyttet til øgning af murhøjden, de yngre er næsten helt af tegl; de er hvidtet overalt og hængt med vingetegl, der har fald mod kirkegården. Vestmuren, der på grund af vejen udenfor har været udsat for udskridning, var allerede før 1820¹³ forsynet med støttepiller. Under arbejder på vejen o. 1834¹⁴ kom folkene muren så nær, at der var fare for udvæltning, og derfor blev der sat en støttemur af kløvet granit. Ved sydøstudvidelsen forsvandt den søndre hegnsmur, og udvidelsen, der i modsætning til den ældre kirkegård udmærker sig ved en rig træbeplantning, har hegn af bevoksede jordvolde med kampestenssat yderside.

Indgange. Kirkegårdens nuværende køreport lindes i vestmuren på overgangen til udvidelsen. Den består af en port og to fodgængerlåger af rødmaledede trætræmmes, hængt på murede piller med en lille, omløbende gesims under tegltækt spærttag. En anden køreport med kun een låge (i syd) findes helt mod nord i vestmuren, hvor denne hegner den omtalte udvidelse efter kirkeladens nedrivning. Portalen, der på grund af sin beliggenhed i forhold til landsbyen må anses som hovedindgang, er muligvis identisk med den, der 1834¹⁴ blev så stærkt beskadiget ved vejarbejder, at den ønskedes fornyet; det er formentlig et resultat af disse vejarbejder, at kørerampen er blevet erstattet med adskillige trappetrin. Herudover findes der to adgange til kirkegården, begge i nord, ud for præstegårdens område. Den vestre, som sidder lige for våbenhuset, er ældst, den østre er lavet i forbindelse med den mur, der afløste præstegårdens stuehus efter 1847¹⁵. En låge i syd er nævnt 1699¹⁰ og 1737¹⁶.

Langs kirkebygningens fod findes et brolagt fortov, og på kirkegården tre bygninger: et ligkapel mod kirkegårdsmuren øst for sakristiet, formentlig fra slutningen af 1800'rne, eet redskabshus på udvidelsen i nordvest og et andet på udvidelsen i sydøst, de to første grundmurede, det sidste af træ.

†*Kirkeriste* har antagelig været til stede i alle indgange; 1699¹⁰ ønskede man en rist i den nordre låge »for svin at hindre i deres indgang«, og 1737¹⁶ blev denne rist repareret tillige med den søndre og den vestre.

En †*kirkelade* antages som allerede nævnt at have ligget ved kirkegårdens nordvestre hjørne, hvor landsbykortet fra 1787 angiver en bygning med længderetning i nord—syd; bygningen, som må være blevet nedrevet senest i 1800'ernes første del (sml. kirkegårdens nordvestre indgang), blev 1716—17¹⁶ repareret på tømmer og tag. Et par år senere stod den øde, og provst Wichman Hasebart tilbød, at hvis kirken bekostede istandsættelse af mur og tag, ville



Fig. 6. Tikøb. Sydportal (p. 686).

C. G. Seliultz 1942

han indrette den med skillerum til bolig for en lille familie imod, sammen med sin hustru, at få den i fæste. Da kirken 1757 overdroges ejeren af Kronborg geværfabrik¹ fulgte laden med (p. 679), og i den følgende ejers tid nævnes den stadig som beboet¹⁷.

En †kilde (ikke overleveret som helligkilde) nævnes 1772¹⁷; i en omtrent samtidig beskrivelse over »Tikiöb Sogn« fortællles, at den springer fra kirkebakken med dejligt og sundt vand.

Kirken består af tre afsnit fra tiden o. 1175—1250, skib, kor og våbenhus foran skibets norddør (opført i nævnte rækkefølge), samt to senmiddelalderlige tilbygninger, tårn i vest og sakristi på korets nordside, det sidste dateret ved indskrift til 1517. Orienteringen har lille afvigelse til nord.

†*Træ(?)kirke*. Ældst i den nustående bygning er som nævnt skibet, og det må derfor regnes for sikkert, at der på det lidt yngre kors plads har ligget en bygning, enten et korparti, et skib eller et lille, selvstændigt kapel, der en periode har fungeret sammen med det nuværende skib. Det er nok tvivlsomt, om man med C. M. Smidt¹⁸ tør tage den p. 686 omtalte korskrankemurs åbninger som et indicium for, at den forsvundne bygning har været en trækirke af type som Maria minor i Lund. Ved en nødudgravning i skibet 1957 blev der afdækket nogle få stolpehuller, hvoraf et par muligvis kan være ældre end den nuværende bygning; men på det foreliggende grundlag er det ikke forsvarligt at betragte disse huller som spor efter en kirkebygning, selv om en sådan meget vel kan have strakt sig ind under skibet.

Skibet, materiale og teknik. Over et fundament, der består af eet eneste lag hovedstore kampesten lagt på ren bund, er murværket udført som fuld mur i ret jævnt *mankeskifte*, hvor der dog kan optræde både løbere og bindere i overtal. Stenstørrelsen i façademur svinger omkring 27,5—28 x 12 x 7,5—8 cm (10 skifter = 92—93 cm); det skal nævnes, at der i lisenerne optræder en sten på 21—22 cm, men uden udhugning kan man ikke afgøre, om der er tale om en afkortet løber eller en sten, som er brændt i denne længde. Enkelte løbere og næsten alle kopper er *mørkbrændte*, men da forbandtet ikke er helt regelmæssigt, er der heller ikke tale om noget egentligt mønstermurværk. *Riffelhuggede* sten er benyttet til alle lisener, åbninger, buefriser og gesimser, og i syddørens stik er endvidere anvendt *formpressede* prydsten (p. 686). Bygningen har fra opførelsen stået i blank mur, og det må fremhæves, at bunden i buefrisen aldrig har været pudset, således som det er almindeligst i de ældste teglstenskirker. Herved ligner Tikøb skib landsbykirken i Uvelse (Lyng-Frederiksborg hrd.) og købstadskirkerne Helsingør (p. 58), Søborg (Holbo hrd.) og Nykøbing (Holbæk amt), med hvilke det har mange andre berøringspunkter. Heller ikke buestikkenes undersider og dørenes tympanonfelter bærer oprindelige pudsrester; arbejdet med stenenes behugning og formuring er overalt udført meget omhyggeligt, således at man ikke har haft brug for et dækkende pudslag. Kun eet enkelt sted, på undersiden af norddørens bue lige over vederlaget, fandtes et tyndt, jævnt pudslag, men fugerne er trykket ind i det, og derpå er det rødkalket og afstreget med hvidt. Endvidere er der hvidtning på hveranden sten i norddørens omløbende rundstav; begge disse forhold bekræfter tilfulde, at skibet oprindelig har stået i blank mur (sml. koret p. 688).

Skibets teglstenssokkel er ommuret i syd og i hvert fald for de øvre skifters

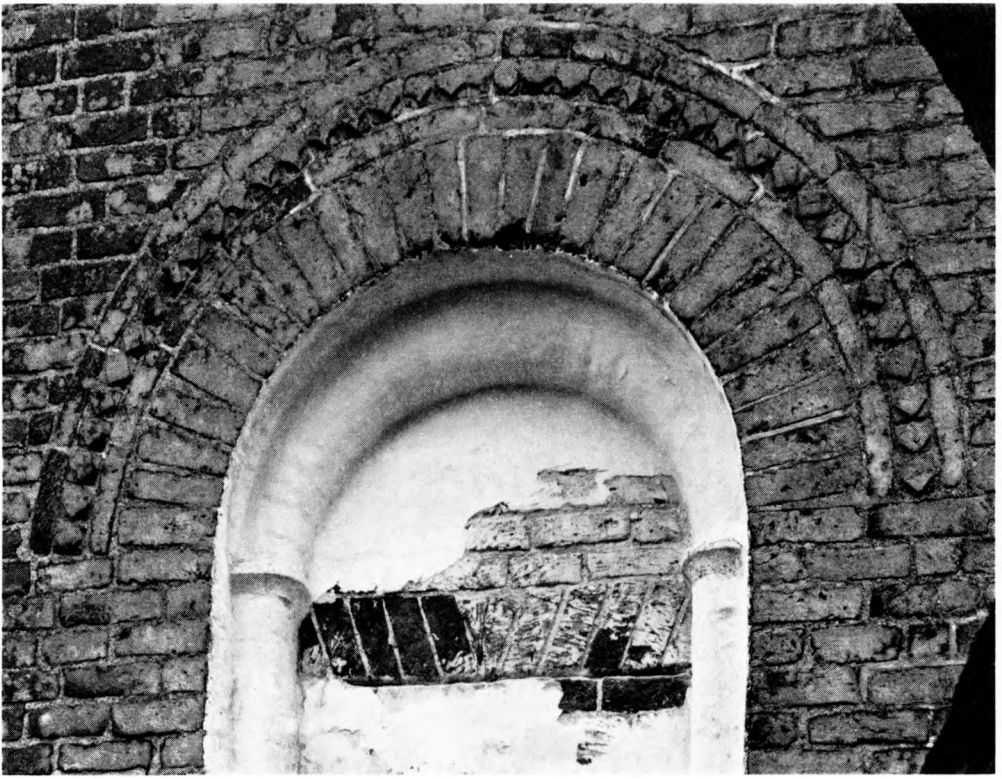


Fig. 7. Tikøb. Sydportalens ovre parti (p. 686).

C. G. Schultz 1942

vedkommende odelagt i nord ved en ommuring (krydsskifte) i forrige århundrede, men i våbenhuset ses, at den har været profileret som korets østre (hulkel over kvartrundt led, adskilt af glat skifte) og som de tre nævnte købstadkirker; i disse finder man også nøje paralleller til lisener, buefriser udkragende savskifter og til den to skifter høje karnisformede gesims (hulkel over kvartrundt led, lig. 9). Lisenerne i Tikøb er dog ufalsede og griber ikke omkring hjørnerne som på koret og f. eks. i Søborg. Kun hulsiftet i gesimsen er ført hen over lisenerne, mens de to andre er bindige med lisénfladerne. Dette forhold kan tyde på, at kun det underste sokkelskifte var forkrøbbet omkring lisenerne, men spørgsmålet kan ikke besvares sikkert uden udgravning.

Vinduer og døre. Hver langmur har halt tre højsiddende vinduer og en dør mellem de to vestre. Bevaret er de to vestre vinduer i nord og begge døre, den nordre dog noget forhugget i lysningen 1897¹² og yderligere beskadiget ved dens fritlægning 1942. De slanke vinduer har udvendig et halvtens stik med prydske af krumhugne løbere. Det vestligste vindue er genåbnet 1942 og forsynet med blyindfattede ruder svarende til de langt ældre i midtvinduet, der måske aldrig har været tilmuret. Begge har nu pudset og hvidtet smig.



Fig. 8. Tikøb. Nordportalens øvre parti (p. 686).

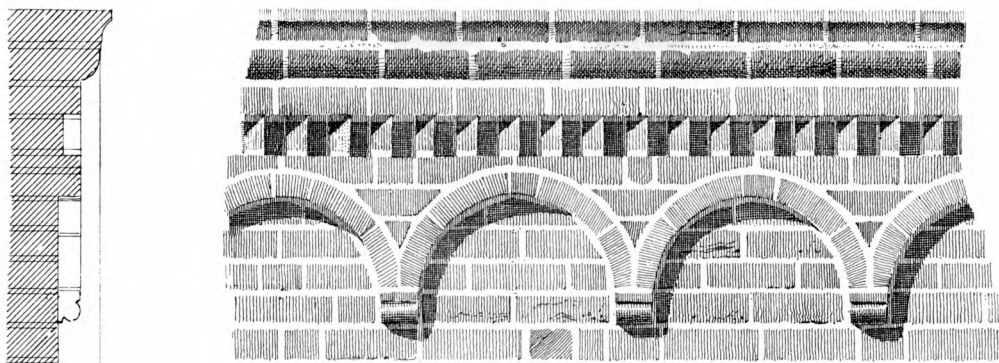
L. L.1955

På følgende side: Fig. 9—13. Tikøb. Gesimsfriser og andre murværksdetaljer. 1:20. — 9. På skibet (p. 685). 10. På korets flankemure (p. 689). 11. På korets østgavl (p. 689). Efter O. V. Koch 1892 (jfr. fig. 3—5). 12. Korsdekoration i korgavl (p. 689). 13. Fortanding mellem kor og skib (p. 688). Efter C. M. Smidt 1936.

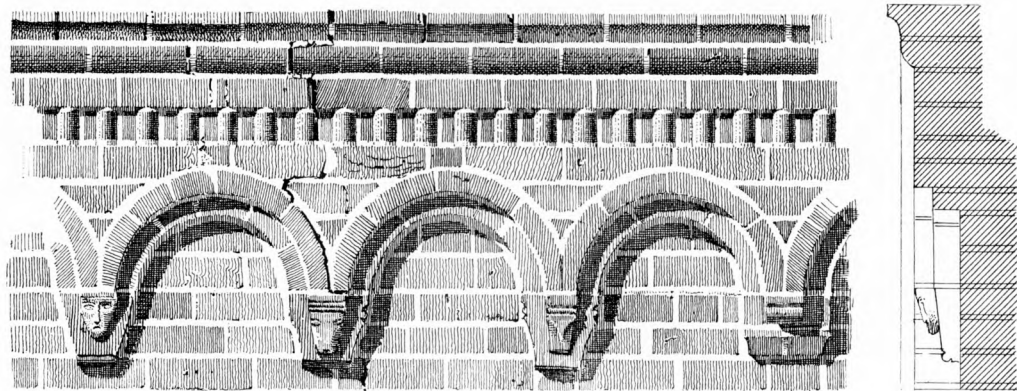
Dørene har en usædvanlig udformning (fig. 6—8); de er ikke blot meget høje og slanke, men også forsynet med profilerede karme og rigt sammensatte, rundbuede stik om murede tympanonfelter, hvoraf i hvert fald syddorens hviler på et vandret stik af skråtstillede sten (fig. 7). Karmprofilen har et lille rundhjørne på overgangen fra façademuren og derpå et større, kvartrundt led og endelig selve det retkantede døranslag. I vederlagshøjde for dorens stik er det kvartrunde led, som løber videre op omkring tympanonfeltet, forsynet med et hulkantet kragbånd. Dørbuen er sammensat af et helstensstik og to løberskifter, der i nord adskilles af et kopskifte (vekslende sort- og rødbrændte sten), i syd af et skifte med kvadratiske sten, hvis endeflader prydes af frem-springende ruder med lige eller hulede sider¹⁹. Det er påfaldende, at tympanonfelternes bærende stik ligger under bueslagenes vederlagshøjde. Også indvendig er dørene rundbuede og forsynet med spejl i een stens dybde; kun syddøren synes helt uforandret.

Korbne og korbueskranke. Korbuen udmærker sig ikke blot ved sin størrelse og profilering, men også ved, at den fra begyndelsen har været forsynet med en muret skranke²⁰, der har hævet sig indtil et par skifter under dens hulkant-profilerede kragbånd (fig. 19). I skrankemuren har der mod syd og nord været en smal åbning for passage til koret (fig. 18). Disse åbninger har været falset

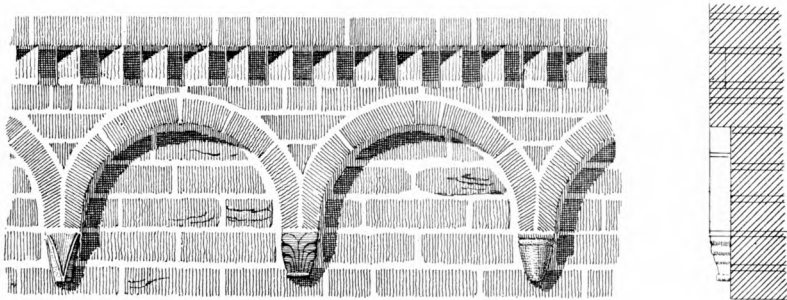
9



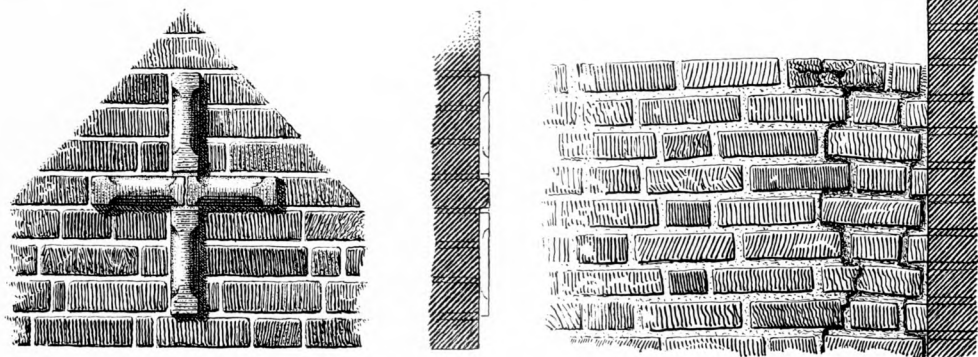
10



11



12



1:



Fig. 14—15. Tikøb. Korets gesimsfrise. Konsoller (p. 689).

Poul Nørlund 1922

mod øst og vest, og på sidstnævnte side har der i falsen været en kvartrundstav, der både som sokkel og (13 skifter højere oppe) som kapitæl har haft et hulkantet profil. Rester af disse to åbninger ses endnu i korbuens dybe vestre false¹. Mellem disse to åbninger har der antagelig været en pille²¹, foran hvilken skibets alter (oftest viet det Hellige Kors) har stået. Der kendes kun få paralleller til denne skrankemur, men een af dem findes i Uggeløse²². Korbuen er i en afstand af ca. 60 cm flankeret af rundbuede *sidealternicher*, som er til-muret ved skibets overhvalvning. Skibet har oprindeligt haft *bjælkeloft* med brædder på undersiden; et bjælkeaftryk mod vestmuren viser, at bjælkerne har ligget oven på murkronen. Fra et par skifter over bjælkeaftrykket er den vestre taggavl ommuret ved tårnets opførelse og tillige øget med en halv sten på vestsiden. Den østre gavl synes velbevaret, og under opførelsen blev den forsynet med stående fortandinger til korpartiet samt en rundbuet åbning til korets tagrum.

Koret kan ikke være ret meget yngre end skibet; dets opførelse er antagelig begyndt ved den søndre fortanding på skibets østgavl (fig. 13). Her synes stenstørrelsen at være lidt mindre end i resten, og ydermere synes de to vestligste konsoller i buefrisen at være mere i slægt med skibets end med korets. Disse sidste udmærker sig ved at være formet i een klods og modelleret i den fugtige ler. Stenstørrelsen i den overvejende del af koret ligger omkring 28—29 x 12—13x7,5—8,5 cm, hvilket vil sige lidt over skibets, men i tilhugning og formurings spores ingen forskel. Den profilerede sokkel i øst (sml. p. 765, fig. 7) har enten



Fig. 16—17. Tikøb. Korets gesimsfrise. Konsoller (p. 689).

Poul Nørhønd 1922

været bindig med lisenerne eller svagt forsænket i forhold til dem ligesom den buefrise (fig. 11), der markerer tagfoden. På langmurene synes soklen derimod at have været forkrøbbet omkring lisenerne, hvis man tør stole på de nuværende forhold ved den sydvestre. Buefriserne (fig. 7) er faldet som på den af Absalon 1191 indviede Gumløse kirke i Skåne. Svarende hertil har de store konsoller et fremspringende parti, formet som menneske- eller dyrehoveder eller som kapitæler, hvoraf nogle med blade (fig. 14—17). Dette parti går igen som konsol under gavlens buefrise. Over buerne følger i øst et savskifte, i nord og syd et skifte muret af tilhuggede profilsten, der fremtræder som en række små rundstave (fig. 10). Både dette skifte og begge de udkragende gesimsskifter løber — i modsætning til forholdene på skibet — hen over lisenerne. På gavlen fortsætter lisenerne op over buefrisen til skæring med taglinierne, som endnu markeres af et udkragende, kvartrundt led, der er muret af lobere. Den i øvrigt glatte trekantgavl har en smal, høj lysglug kronet af et næsten lige-armet kors (fig. 12); det er dannet af fire små udkragende dværgsøjler, som svarer ret nøje til nogle, der er anvendt i Sorø, Bingsted og Bergen på Bygen¹⁸.

Vinduer og dor. Korets nordvindue er udført i samme teknik som skibets; dets veludførte øvre del er synlig fra sakristiets loft, og her kan man også fastslå, at korets murværk ikke på noget sted har båret puds eller hvidtning før sakristiets opførelse 1517. Korets sydvindue er forsvundet til fordel for et større, og et ganske smalt vindue, som spores øst for det nuværende, kan ikke være oprindeligt (det er muligvis identisk med det 1741¹⁶ tilmurede vindue over degnestolen i koret). Gavlens tregruppe af næsten ens høje vinduer

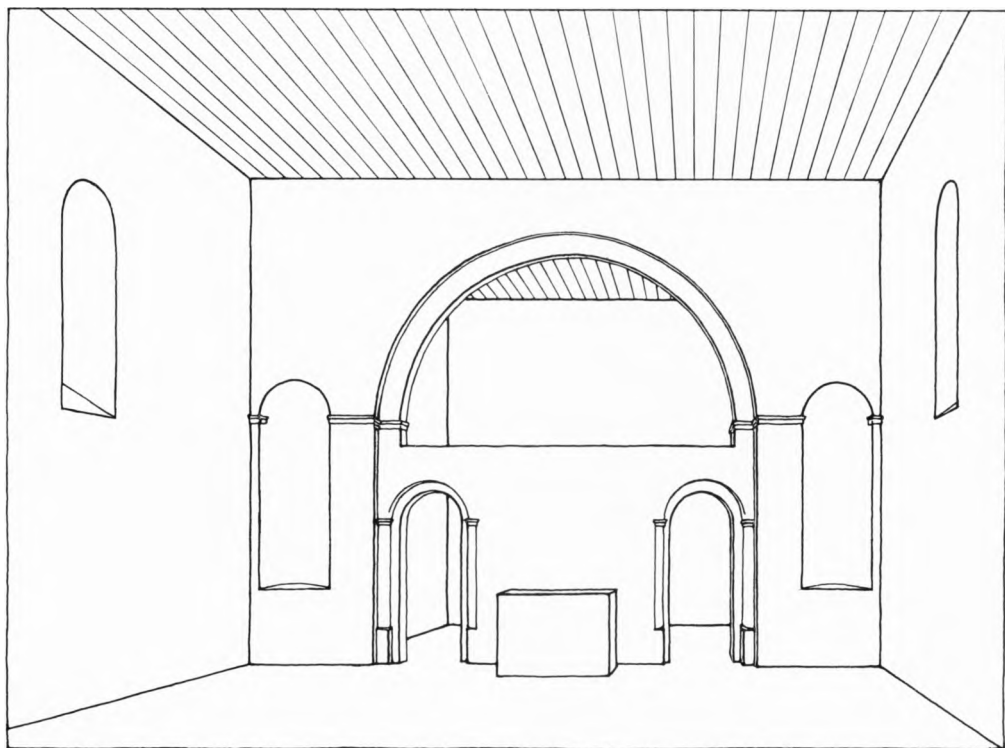


Fig. 18. Tikøb. †Korbueskranke. Rekonstruktionsforslag(p. 686) ved El.M. 1967. Tegnet af Thora Fisker.

har halvtstens stik, hvilket kan skyldes, at vinduerne kun er skilt af en pille, der i façaden fremtræder med halvtstens bredde²³; indvendig måler vinduerne 180, 187 og 180 cm i højden, 60, 67 og 62 cm i bredden.

Over korets dør til sakristiet, som i sin nuværende udformning vel er samtidig med dette, ses et rundbuet helstens stik, der synes muret af kilehugne sten som ved skibets døre; de tilhørende karme spores nogle centimeter øst for de nuværende. Dørens udvendige bredde er ca. 125 cm, dens højde over korets sokkel ca. 255 cm, hvilket viser, at døren er næsten lige så slank i proportionerne som skibets. Det er sandsynligt, at døren er oprindelig, og den har da formentlig først og fremmest tjent som adgang til koret, mens dette stod under opførelse.

Det indre af koret, der har stået i forbindelse med skibet gennem den p. 686 omtalte korskrankes døre, har tilsyneladende ikke været pudset eller hvidtet, før der blev indbygget hvælv.

Våbenhuset, der som nævnt er det yngste afsnit i den romanske kirke, må være placeret foran norddøren, fordi præstegård og by ligger nord og nordvest for kirken. Bygningen, som nu står uden sokkel, er af munkesten i fuld mur. Begge flankemure med deres rundbuede, smigede vinduer og kraftige, kvart-



L.L. 1955

Fig. 19. Tikøb. Indre, set mod vest. Ved korbuen, til venstre i forgrunden, ses rester af den murede korsranke, jfr. fig. 18.

runde gesims er oprindelige; det er dog ikke muligt at afgøre, om de to små piller op mod kirken indeholder lisénrester, der kan høre sammen med gesimsen. Hvis det er tilfældet, må også nordhjørnerne have været udstyret med lisener, som kan være forsvundet ved en ommuring af gavlen med dens senmiddelalderlige, fladbuede og falsede dør. Det nuværende, opskalkede tag (sml. nedenfor) har medført en forhøjelse af gesimsen, der muligvis oprindeligt kun har bestået af det profilerede led og et enkelt skifte derover. Gavlens taglinier kan have været markeret med et udkragende skifte svarende til korgavlens og til våbenhusgavlen på nabokirken Asminderød. Et hvælvet loft, der 1942 afløste et bjælkeloft, blev indbygget af hensyn til portalens fritlægning (sml. p. 685); det fjernede bjælkeloft, der antagelig stammede fra 1804—05¹³, og hørte sammen med det opskalkede tag, har tilsyneladende ligget højere end bygningens ældste loft.

1671—72²⁴ stod »vestre part og side« af bygningen for fald, og den afstivedes med to piller, som senere er fjernet. 1722¹⁶ blev der udvendig på våbenhusets mur opsat knægte til ligbårene og et skur rejst over dem. Muligvis havde de indtil da stået i våbenhuset, hvor der samme år opsattes en 20 alen lang bänk

(langs flankemurene) med udskåret brædt foran og indsvejfede fodder. 1842²⁵ omtales et murstensgulv, 1866 et med brædder udskilt materialhus.

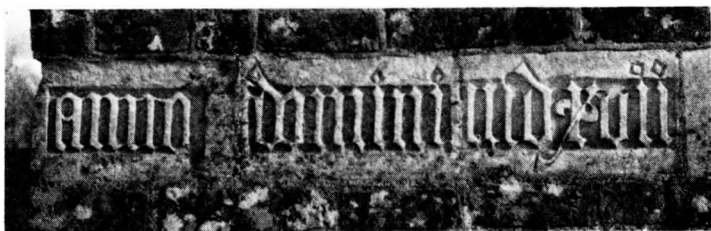
Hvælv. Korets ene og skibets tre krydshvælv, af hvilke det vestligste fag af hensyn til dørene er betydelig bredere end de to andre, hviler alle på falsede vægpiller med et tre skifter højt kragbånd (hulkant over rundstav, adskilt af glat skifte) helstens skjold- og gjordbuer samt halvstensribber; de sidste har rektantet tværsnit undtagen i skibets midtfag, hvor den store nedre del af alle ribber har skarprygget profil. I koret har de vestre hvælpiller rester af en skråkantsokkel, og de ret flade kappers fødselslinie markeres af en rundstav, hvilket formentlig henfører denne hvælving til 1300-tallet, mens skibets tre hvælv med de stærkt puklede kapper og lette helstens overribber snarest tilhører 1400'erne; sandsynligvis er skibets hvælv ældre end tårnet eller planlagt sammen med dette.

Murene blev ikke forhøjet ved hvælvslagningen, men der blev opsat nyt tagværk og gavlene fik kamtakker.

Tårnet er formentlig yngre end 1400-tallets midte. Det har kampestenssyld med nogenlunde vandret overside og er i øvrigt af munkesten i munkeskitte. På de tre frie mure ses omtrent i øjenhøjde et omløbende skifte af kantrejste sten, der bærer spor af *glasur*, og man kan i buestik og falgesims ane en vekslen mellem mørke glaserede og røde sten, men derudover skiller materialet sig ikke ved første øjekast fra det, der er anvendt i talrige andre senmiddelalderlige tårne; men ser man murene i strejflys, afsløres det, at næsten hver eneste binder har rester af glasur. På grund af de enkelte stens uregelmæssigheder, der bevirker, at kun en del fanger lyset på samme tid, og nogen uregelmæssighed i forbandtet fremtræder de glaserede sten ikke i noget fast mønster. Kun hvor stenene indgår i stik og smalle piller (f.eks. mellem gavlenes højblændinger), kommer en regelmæssig vekslen mellem de glaserede og uglaserede frem²⁶.

Tårnrummet står i forbindelse med skibet gennem en stor, spidsbuet arkade, der over vederlagshøjde har falset tværsnit (sml. Hersted-Øster, DK. Kbh. Amt p. 479 f.). I de frie vægge er der spidsbuede blændinger, som i vest og syd omslutter spidsbuede, falsede vinduer; ved begge vinduer er den yderste fals ført et stykke tilvejs og afsluttet med en tvillingspidsbue på konsol over det pudsede og hvidtede spejl. Vægblændingen i nord er omdannet til skab. Rummet dækkes af en krydshvælving. Adgangen til tårnets øvre etager er gennem en højresnoet trappe i nord; den har ingen egentlig spindel, men i stedet er hvert trin mod centrum afsluttet med afrundede sten. Under- og overdør er fladbuede, skakten bindermuret og loftet dannet af fladbuede binderstik.

Mellemstokværket har til de tre sider brede, fladbuede og falsede spareblændinger, hvis bund brydes af små, fladbuede lysåbninger (den vestre delvis



L. L. 1955

Fig. 20. Tikøb. Sakristiet. Detalje af kridtstensbåndet med stiftelsesindskrift 1517 (p. 693).

dækket af en urskive). Mod øst, hvor skibets gavl er ommuret og forstærket ved tårnets opførelse, er der en med tårnet samtidig dør til skibets loft (hvori en dørføj med monogram C. 6 og årstallet 1736). Klokkestokværket har til hvert verdenshjørne to spidsbuede, falsede glæmhuller, der sidder tæt sammen; 1727¹⁶ var pillen mellem det ene par fjernet, så en ny klokke kunne tages ind. De øst-vestvendte gavle har hver ni høj blændinger og et tilsvarende antal kamtakker; blændingerne har tvillingdelt afslutning (aftrapning eller spærstik) over kort hængestav, og to i hver gavl brydes af en lysglug.

Udvendig på tårnet ses jernankre, der formentlig hører sammen med de 1763¹⁷ indlagte bjælker og andet tømmer.

Sakristiet fra 1517 (sml. indskrifter) hviler på en kraftig syld af større og mindre, rejste kampesten og er indtil murkronen båndmuret med munkesten og kridt. Taggavlen er helt af tegl og prydet med brede, spidsbuede blændinger, der er stavværksagtigt delt med spærstik på hængestave og kronet af cirkelblændinger. Flankemurene har gesims af udkragende savskifte under to retkantede falsled. I nord og øst er der et fladbuet, (indtil 1942) falset vindue under spidsbuet spejl, og i vest en senere dør, hvis nærmest kurvehanksformede stik tyder på tiden o. 1700; en dør omtales 1743²⁷. Rummet dækkes af en krydshvælving med vederlag i murene, også mod syd, hvor det må være hugget ind i korets murværk. Tre træankre, to i øst vest og eet i nord—syd, med tilhørende ydre jernankre er formentlig indlagt 1743¹⁶, da der tales om tilmuring af nogle huller i hvælvingen. Fra sakristi til kor fører en fladbuet, på nordsiden falset døråbning med gammel dørføj; åbningen har ødelagt en formentlig oprindelig kordør (p. 690).

Indskrifter. I sakristigavlens tredieøverste kridtstensskifte er der mellem nordøsthjørnet og vinduet indhugget et bånd med sirlige reliefminuskler: anno domini mdxvii (d.e. 1517). Indskriftens præcise og smukke udførelse (fig. 20) taler for, at det er en stiftelsesindskrift. Anderledes forholder det sig med de talrige initialer, årstal og andre tegn, som fortrinsvis træffes i det kridtstensbånd, der sidder i eller lidt under øjenhøjde; de er her som andre steder, hvor



Victor Hermansen 1926

Fig. 21. Tikøb. Indre, set mod øst, før pulpituret fjernedes 1942,

kridt- eller kalksten er anvendt som byggeemne, kradset ind i årenes løb; det yngste er fra 1900'rne²⁸.

Tagværker. Skibets ældste tagværk har hvilet på murkronen (sml. bjælkeaftryk p. 688), og det samme har formentlig været tilfældet med korets. De nuværende tagværker over disse afsnit er af eg og samtidige med hvælvslagningen. Korets er ret velbevaret, med to murremme og en ekstra rem langs murenes inderside, hvori spærfødderne er indtappet; det er forsynet med langstol og har skrå stivere mellem hanebånd og spær. Skibets blev fornyet i fyr 1754¹⁶ af Jens Christensen i Farum for 98 rdl., men det har bevaret sin middelalderlige form og adskilligt gammelt egetømmer. De tre tilbygninger har alle nyere fyrre-tagværker, måske fra 1700'rne (sml. reparationer under tårn og sakristi). I sakristigavlen ses aftryk efter dettes ældste tagværk, dels af bindbjælke og hanebånd, dels af den nordre kongestolpe og den gennemstukne tap fra det øvre bånd i langstolen.

Våbenhuset står hvidkalket, resten af bygningen i blank mur med hvidtede detaljer (blændinger, glamhuls- og vinduesfalske etc.); ødelagte dele af frisen blev retableret af M. Clemmensen 1922 f.. Tårnet er tækket med bly, resten



Fig. 22. Tikøb. Indre, set mod øst. Efter restaureringen.

L. L. 1955

med blåglaserede vingesten. Hvidkalket indre; gulve af røde mursten har ved en istandsættelse 1942 (H. Lønborg Jensen) afløst korets lerfliser og skibets gule sten (omtalt henholdsvis 1842²⁵ og 1803¹³); under stolene trægulv. Koret er hævet to trin over skibets gulv.

Glasmalerier. Ved undersøgelsen 1957 blev der fundet nogle stykker klart, grønligt rudeglas²⁹, hvoraf et med grålig smalte, samt et stykke blåt og to stykker rødgult, det ene med firkløvermotiv i gråsort smalte.

Vindfløje. 1) Over tårnets vestgavl findes en fløj med udstanset pil i fanen. 2) 1763, fane af rødmalet kobber, 65 cm lang, 33,5 høj, med udstanset skrive-skrift: A.H. over årstallet; i tårnets mellemstokværk. †Vindfløje. 1713¹⁶ anskaffedes en ny vindfløj til afløsning af den gamle.

Kalkmalerier. Ved en undersøgelse 1905 blev der i tårnet og på kirkens hvælv iagttaget spor efter kalkmalerier fra forskellig tid, alle malet på hvidtekalk, løstsiddende og af en så ringe kvalitet, at de ikke fandtes værdige til afdækning. 1) Ældst og formentlig fra 1400'erne var en dekoration af skibets hvælvbuer i kvader- og sparrelignende mønster med zinnoberrødt, hvidt og gråt; hvælvkapperne synes kun at have været dekoreret i sviklerne, hvor der omkring ventilhullerne iagttoges masker af mere barnlig end karrikerende streg.

2) I og omkring tårnets sydvindue fandtes en dekoration med akantusranker i rødt, gult og sort, der ligesom en tæppe- og paneldekoration østligt på skibets nordvæg vurderedes til 1600'rne. 3) 1732, da buer og »reiferne« (ribberne) maledes grå med hvid af pensling og 4) 1748, da de marmoreredes med brunrødt¹⁶.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens fornemste inventarstykke er den romanske døbefont fra o. 1200, af skånsk sandsten og med så mange oprindelige farvespor bevaret på kumme og fod: sort, rød, gul, blå og (nu) brun okker, at farvefordelingen kan fastslås. Fra gotisk tid hidrører krucifiksfiguren, der oprindeligt har hængt over korbuen. 1500-årene er repræsenteret af det sydtyske dåbsfad (o. 1575), prædikestolen (malet 1583) og en pengetavle fra 1596, mens 1600'rne tegner sig for en klokke (1618), en alterkalk (1654), en splittet fontehimmel fra 1600—50, fire figurer, muligvis fra et jævngammelt korgitter, alterstagerne, af hvilke de yngste er fra 1681, altersranken af jern (1699) samt en ikke nøjere daterbar dørføj (1600'rne?) mellem kor og sakristi. Fra 1600'rne hidrører også en del af det sammenstykkede pulpitur, hvis øvrige part er fra 1700'rne. Fra dette sidste århundrede stammer endvidere et epitaf (1721), altertavlen (1723, med maleri fra 1720), den anden klokke (1726), et kirkeskib samt en pengetavle fra 1758. Fra 1800'rne er syv salmenummertavler og et kirkeskib. Hertil kommer otte gravsten, der strækker sig fra begyndelsen af 1600'rne (en enkelt udslidt fra 1300'rne) til o. 1750.

Alterbordet er romansk, samtidigt med koret, muret af munkesten i uregelmæssigt munkeskifte med glat fuge og riflede sten i hjørnerne; de øverste skifter borte. Bordet står godt 1 m fra korets østvæg og er, såvidt det kan måles for det moderne alterpanel, 110 cm højt, 203 langt og 128 bredt.

†*Sidealter*, se p. 688.

†*Alterbordsforside.* I en indberetning fra begyndelsen af 1740'rne²⁷ hedder det: På alteret findes på det underste brædt (dvs. alterbordsforsiden) en gammel malning, hvor et fruentimmer står afmalet med et barn i den højre hånd, et andet barn ved den venstre side af hende, stående med en krone på hovedet. Ved begge sider er afmalet to ærkebiskopper. Den ene ved den højre side i en affarvet dragt, med en bog i den ene hånd og ærkebiskops stav i den anden hånd. Oven over står malet med store, gamle latinske bogstaver: Ora pro nobis sancta Anna. — Af dette synes at fremgå, at der er tale om en sengotisk, malet alterbordsforside med Anna selvtrædende flankeret af to bisper.

Alterklæde, nyere, af rødt fløjls med guldgalon. 1724 bekostedes et †*alterklæde* af karmoisinrødt »kamelhårsply« kantet af en sølvgalon og med broderi af det kongelige navn med krone og årstal. Et tilsvarende anskaffedes 1747¹⁶; formodentlig har det vel kun været stoffet, som er blevet udskiftet.

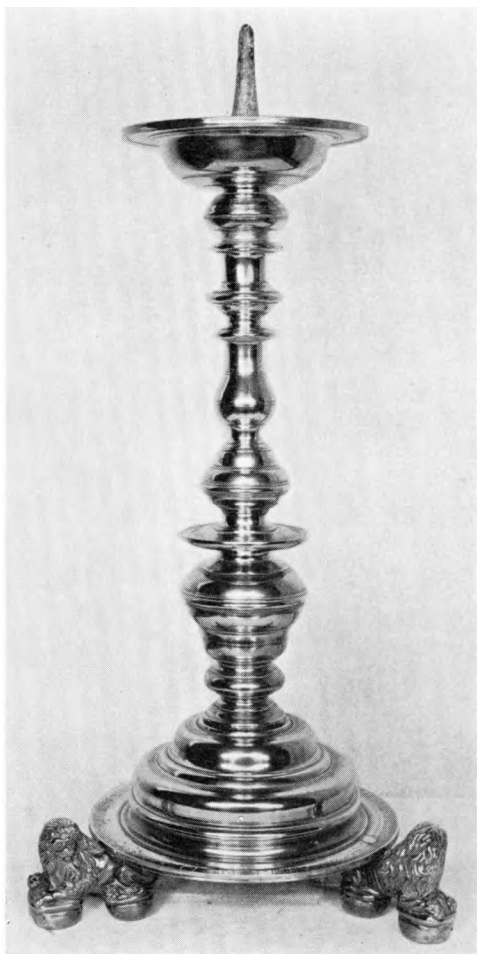
Altertavle (fig. 23), med reliefskåret årstal 1723 og ifølge kontrakt af 9. marts dette år udført af Helsingørsnedkerne Bendix Andersen og Hendrik Jørgensen af tørt og rent egetømmer og ditto planker, med beklædning bagpå



L. L. 1955

Fig. 23. Tikøb. Altertavle, udført 1723 af Bendix Andersen og Hendrik Jørgensen, med maleri 1720 af Anders Michelson Weyer (p. 696, 698).

fra øverst til nederst af to tommers Danziger fyrreplanker samt billedhugger- og drejerarbejde, alt efter den givne tegning; snedkerne fik 90 rdl. heri medregnet nedtagning af den »gamle forældede« altertavle (jfr. *altertavle nedenfor)



L. L. 1955

Fig. 24. Tikøb. Alterstige 1681 af Matthis Hecht for skræderlavet i Helsingør (p. 699).

og indsætning af det 1720¹⁶ bekostede skilderi. Storfeltet flankeres af frie korintiske søjler, lavtsiddende storvinger med fyldigt skårne blomster og drueklaser i bladværk. Over gesimsen med årstallet en brudt trekantgavl, hvorpå to jævnt skårne englebørn med kalk og palmegren. Topstykket, hvis plint flankeres af vinger, er en kronet kartouche med Frederik IV.s spejlmonogram.

Maleriet i storfeltet er en kopi efter Hendrick Krocks nadver (malet 1711 til Frederiksberg slotskirke) udført af Anders Michelson Weyer, »skildrer« i København, »til en ny altertavle« og, som nævnt, anskaffet 1720, for 65 rdl. Rilledet, der rensedes og ferniseredes 1928³⁰, er malet på lærred og måler 152x124 cm. Først 1731 blev tavlen stafferet »med ægte guld og sølv samt smukke, fine farver« af Lars Rosenberg, Helsingør, for 25 rdl.¹⁶. Rosenbergs staffering er endnu bevaret (med opmaling fra 1868)³¹, markeret ved årstallet i frise fremspringene og Christian VI.s spejlmonogram i topstykkets postament. Gesims og søjler har marmorering i sort og brunt, akantusløvet

er grønt, volutbåndene er røde med forgyldte kanter; forgyldt er ligeledes monogrammer og årstal samt kapitælerne. I postamentfeltet gylden fraktur på sort: »Men hvert Menniske prøve sig selv« etc. 1. Cor. 11, 28—29³². — 1728 eller kort før kopieredes altertavlen af Hendrik Jørgensen (jfr. ovenfor) til Esbønderup og Nødebo kirker (Holbo hrd.)³³.

**Altertavle*. Den tidligere altertavle³⁴ afhændedes til Gilleleje (Holbo hrd.).

Altersølv. *Kalk* (fig. 25), anskaffet 1654 og næppe meget ældre; en enklere udgave af samme mesters kalk fra 1641 i Helsingør S. Marie kirke (p. 375f.) og som den med helt renæssanceagtig fod. På en af fodtungerne graveret Frederik III.s kronede navnetræk og 1654, på den modstående tunge en påloddet, støbt oval med den Korsfæstede mellem Maria og Johannes. På fodpladens overside



L. L. 1955



L. L. 1955

Fig. 25—26. Tikøb. 25. Alterkalk anskaffet 1654 (p. 698). 26. Sygekalk (p. 699).

mestermærke I O i ovalfelt (til årstallet er der ikke blevet plads) for Jacob Otter, Helsingør (Boje 1662). Kalken, der måler 21 cm, er forgyldt, og som sådan omtales den også i inventariet 1662—63²⁴. *Disk* 1817, med perlerand. Under bunden ulæseligt mestermærke, Københavns tre tårne med [18]17, gardeinmærke F (Frederik Fabricius) og månedsmærke (krebsen). *Oblatæske* 1935, med Københavns mærke og K C H. *Vinkande* 1928 med samme mestermærke. — 1714 købtes en *†vinkande* på 60 lod hos guldsmed Jens Klitgaard, København¹⁶.

Sygekalk (fig. 26) i empire, formodentlig fra 1825—50, med krydsende siksaklinjer på foden og mæanderbort på bægeret. Mærket: 700 y(!). 18,2 cm høj.

Alterstager. 1) Bordstager af renæssancetype, fra o. 1650, med sekskantet, karnisformet fod under glat, sekssidet led; herover krave med støbte kerubhoveder, hvorfra det slanke, profilerede skaft rejser sig. 24 cm høje.

2) (Fig. 24) 1681, store, 69 cm høje barokstager, båret af tre liggende løver. Deres oprindelse fremgår af den indpunslede versalindskrift: »Dete er skrder-nis(!) lavs stage i Helsingør, me fecit Matthis Hecht anno 1681«. Jfr. bl.a. stagerne i Asminderød og Gronholt (Lyng-Kronborg hrd.)³⁵.

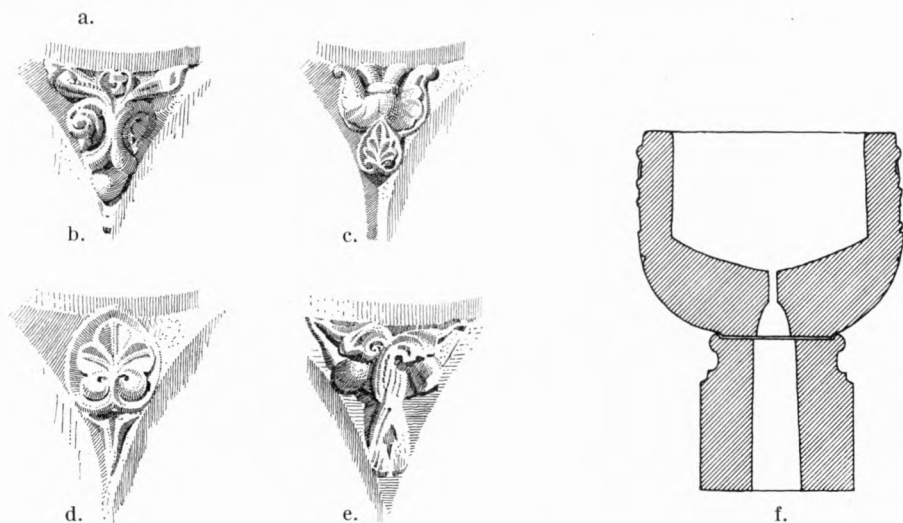


Fig. '27a-f. Tikøb. Døbefont, a-e. Detaljer ved O. V. Koch (jfr. fig. 3—5). a. Parti af kummens frise, b-e. Fodens hjørneornamenter, ca. 1:8. f. Snit. Målt 1967 (p. 702).

Gravstager eller -kandelabre, fra 1800'rne, af træ, drejede, i gotisk stil med fem profilringe om cylinderskafet og 2x2 lysearme. Forgyldte, 188 cm høje. Bag alteret.

**Røgelsekar*. Nederste del af et middelalderligt røgelsekar, af enkel form, fandtes ved tørvegravning på Kvistgård i sognet og indsendtes 1835 til Nationalmuseets 2. afdeling (nr. 3439).

**Alterskammel(?)*. 1691, af fyr, lidt polstret og læderbetrukket; på forsiden med små messingsøm: »16 L S S S 91«. I Nationalmuseets 3. afdeling³⁶. »Muligvis oprindelig fra Tikøb kirke eller en anden kirke der i omegnen.«

Alterskranke 1699, af smedet rundjern, med midtprofileret og volutbøjler i fladjern, samt topkugler. Midtfeltet optages af Christian V.s kronede navnetræk indrammet af palmegrene og herunder årstallet. Sortmalet med forgyldte midtled, monogram og topkugler; rigsæblet og stenene på kronen blå, palmegrenene grønne. — 7. januar 1699 skrev provst Aagaard, at kirken var den sletteste, hvad »ornamenterne« angik: Alterfoden var af røde muursteene indrettet, »oc falder for baade gamle oc unge meget incommode«; han begærer et jernværk med udstoppet skammel omkring ligesom i Asminderød¹⁰.



L. L. 1955

Fig. 28. Tikøb. Døbefont af skånsk sandsten, ifølge indskriften udført af Alexander (p. 702).

†*Knæfald* i sakristiet. 1844 ønskedes nogle bænke til sakristiet (sml. skriftestol p. 706) i stedet for det nu aldeles uhensigtsmæssige knæfald²⁵.

Døbefont (fig. 27-28), romansk, o. 1200 (jfr. nedenfor), Hör-sandsten fra Skåne, af stor skønhed og med så meget af den oprindelige farvegivning bevaret, at farvernes fordeling kan fastslås. Kummen, 66 cm i tv., 37 cm dyb (med afløb) er skæv og temmelig langt fra en regelret halvkugleform, uden at dette dog falder i øjnene. Den midtdeles af et skriftbånd, hvorover et bredt bælte under en rundstav er dekoreret med et bladornament og ranker i detaljeret relief (fig. 27a). Under skriftbåndet er kummen udformet med langstrakte, »hvirvlende« hul-blade, hvis svungne form i forbindelse med det ret høje relief i rankefeltet bidrager til at skabe det indtryk af let elegance, der adskiller fonten fra alle andre i landet og gør den til en af de mest fremragende blandt de skånske fonte. Indskriften, med fordybede, store bogstaver, en blanding af majuskel- og uncialformer, lyder: »+ in onore: d(omi)ni : nostri : iesv : c(hrist)i : et sc(a)n(cte) : marie : et : omniv(m) : scanctorvm : alexander : me fecit« (»til ære for vor Herre Jesus Kristus og S. Maria og alle helgener. Alexander gjorde mig«); til indskriften kan bemærkes, at 'i' i »omnivm« er indsat som korrektur-rettelse, og at V i samme ord er et Q. — Foden er dannet som en glat terning-kapitel med vulst og hulstav foroven. Kun på hjørnerne er der reliefornamenter (fig. 27b-e), den ene side er helt glat, de andre glatte, men med en fordybet ramme-linje langs kanten. Nu virker denne glatte enkelhed stærkt kontrasterende mod den rigt dekorerede kumme; men oprindelig var der ikke et sådant modsætningsforhold, idet foden havde en malet dekoration.

1967 undersøgte og rensedes fonten under ledelse af billedhugger Vitus Nielsen. Det konstateredes da, at der var afløbshul gennem fod og kumme (fig. 27f), det første udfyldt med bly. Allerede 1898 var fonten blevet befriet for sekundære oliefarver³⁷ (hvoraf nogle fra 1873, da den efter synets forlangende restaureredes i »samme stil som altertavlen«³¹); tilbage står kun en mørk rød farve på hvert andet af kummens hvirvelblade og en hvid på de mellemfaldende. Nu kunne det fastslås, at også den røde farve var sekundær, og at den dækkede over små, men tydelige levninger af en klar lys, oprindelig zinnoberrød. Samtidig fandtes flere oprindelige farvespor: sort, gul, rød og en nu rødbrun okker, der fordeler sig som følger: på undersiden af kummens flade, cirkulære bund løber et 2,5 cm bredt bælte af mørkebrunt, og denne farve dækker også hele bundfladen samt mellemrummene forneden mellem hvirvelbladene. Disse blade har, som nu, været skiftevis røde (zinnober) og hvide, og i sviklerne mellem bladtoppene er der vekslende brunt og blåt. Den blå farve, der nærmest må betegnes som ultramarin, har desuden dækket hele ornamentbæltets bund, mens ranker og blade muligvis har været røde. I alt fald ses hist og her små rester af zinnoberrødt. Skriftbåndet har været sort med bogstaver

i en bleg, gul farve. På den glatte rundstav foroven er alle farver borte ligesom på platten herover. Her ligger derimod en del rust, som (ifølge Vitus Nielsen) er spor efter et jernbånd, der formentlig har haft forbindelse med en flågeanordning.

Fodens sider kantes af et ca. 1,5 cm bredt, sort bånd, og muligvis har alle lire sider været sorte med dekoration. Nu ses kun på den ene side rester af en udsmykning med samme blege, gule farve som indskriftens, muligvis en ranke-dekoration om en palmet. Hjørnernes reliefornamenter har — som kummens — været zinnoberrøde med blå bund. Farvevirkningen må have været særdeles kraftig; både det røde og det blå er stærke farver.

Hvad dateringen af fonten angår, kan henvises til bogstavformerne, hvoraf nogle virker ganske sene, bl.a. A-formerne med den svejdede venstre hovedstav, V'et, der er usymmetrisk med stærkt skrånende venstre stav, den relativt unge, pyntelige form af T samt et enkelt E, en uncialform med lang skråstreg foroven. Hertil kommer, at de brede blade synes at have deres nærmeste paralleller på det gyldne Sahl-alter (Ginding hrd., Ringkøbing amt)³⁸ fra o. 1200. Direkte paralleller til fonten findes hverken i Skåne eller i England, hvortil man på forkert grundlag har villet henføre fonten³⁹, formentlig fordi man er i det sjældne tilfælde at stå over for et individuelt præget arbejde⁴⁰.

Dåbsfad, o. 1575, sydtysk, med drevet hjort-og-hund-frise på randen og i bunden et cirkelfelt med »bebudelsen« omgivet af spidsovalt slyngbånd med vekslende blomster i ovalerne. Ældre lapning i bunden. 63,8 cm i tvn.

Dåbskande, anskaffet 1863—64, i Bindsbøll-stil, 29 cm høj. Under bunden stemplet »Danmark« i oval, »2019« i rektangel og sammenskrevet H B⁴¹.

Fontehimmel (jfr. fig. 19), fra o. 1625—50, ændret og splittet. På det klokkeformede »låg« over fonten står nu statuetter af de fire evangelister, og under det ses Helligåndsdue med udbredte vinger; den har formentlig oprindelig svævet over gruppen, der viser Johannes døbende Jesus i Jordans flod og et stort træ bag Jesus; vandstrømmen og jordsmonnet er udarbejdet i en træplade, der støttes af et stort englehoved med udbredte vinger. Denne gruppe, som i begyndelsen af 1900'erne lå i tårnrummets skab sammen med de fire figurer, som antages at hidrøre fra et flågekister, samt det p. 706 omtalte rigsvåben, er nu opsat på skibets nordvæg efter en istandsættelse og opmaling 1924⁴². Himmelen over fonten hænger i en treleddet jernstang med fladjerns ornamenter; i det nederste og største led indgår tulipaner. Den tarvelige opmaling er formentlig fra restaureringen 1898⁴³. I dåbs-scenen har Jesus rød laseret lænde klæde, Johannes rødbrun kappe med gråt slag, englehovedets vinger er gyldne med rødt, alles hår forgyldt.

Korbuekrucifiks (fig. 29), 1475—1500, ca. 160 cm højt, på nyere kors. Figuren hænger ret dybt og usymmetrisk i armene (sml. Melby, Strø hrd. fra o.



N. Termansen 1919

Fig. 29. Tikøb. Korbuekrucifiks (p. 703).

1500). Øjnene er halvt lukket, munden åben, skægvæksten kraftig; karakteristisk er den stærkt fremhævede V-formede rynke over næsen. Staffering 1924⁴²; lændeklædet forgyldt, grønt på indersiden. 1747 blev figurens »skærf« malet og ægte forgyldt af Hans Nielsen, Ganløse, og »overskriften« påsat med ægte guld¹⁶. Ifølge en meddelelse 1844 i Nationalmuseet (fra M. R. Schmidt) var den med hvid oliefarve overmalede figur nedtaget, og korset, med evangelistsymboler, lå i et tørvehus på geværfabrikken. Beretningen nævner desuden: »En Ramme af senere forarbejdning som omgav Christus-Figuren, formentlig fra C 2's Tid, hvorpaa er udhugget 4re adelige Vaabener samt Bogstaver f. Eks. A O«⁴⁴. På korets nordvæg.

†*Korgitter*, tidligst omtalt 1747, da snedker Jens Christensen, Farum, forsynede det med nye lister og billedværk

i stedet for det manglende, og Hans Nielsen, Ganløse, malede det: pillerne marmoreredes og »på sine steder« blev det forgyldt ligesom forhen¹⁶. 1841 og det følgende år ønskede man det fjernet; det var sket 1843²⁵. Muligvis har de fire, 48 cm høje træstatuetter (fig. 30) hørt til gitteret: David med harpe og tre profetskikkelser, Esajas med tang, Jeremias med ramme og Eszekiel(?) med skriftrulle. Figurerne minder meget om dåbsgruppen på fontehimmelen og kan være udført af samme billedskærer. Staffering 1924⁴²; forgyldt hår og skæg, gråblå eller grønne kjortler og røde kapper.

Prædikestol (fig. 31a-b), malet 1583 (jfr. nedenfor), fra samme værksted og kun lidt ældre end prædikestolene i Karlebo (1584) og Asminderød kirker (alle tre i Lyng-Kronborg hrd., jfr. også Slangerupstolen 1606). Fælles for de tre stole er ikke blot hele opbygningen og storfelternes bredt udtrukne kartoucher, men enkelthederne er tydeligvis hentet fra de samme ornamentbøger og stik, mere eller mindre varierede og med forskelle i udførelsen, som viser, at forskellige hænder har arbejdet på stolene. Den fælles opbygning (jfr. fig. 21) er, nedefra: en ret flad, svejet underbaldakin, hvis ribber foroven har dyre- eller fantasi-hoveder og forneden dyrepoter, et postamentparti med vinkelbøjede frem-spring, en enkelt eller dobbelt tandsnitliste på postamentgesimsen, storfelter

Fig. 30. Tikøb. Figurer, muligvis fra $\dagger$ korgitter (p. 704).

N. Termansen 1924

med kartoucher, der omgiver evangelistfigurer (og scener), rigt udstyrede med småengle eller fugle foroven, frugtbundter og forneden et lille skriftfelt, skiftevis mandlige og kvindelige hjørnehermer af samme blide og skønne type som på marskalkstolens gavlstykker (1582) i Kronborg slotskirke (p. 613) og på andre samtidige arbejder af klasse. Den smalle frise er gennemløbende og afsluttes (ikke på Karlebo) af tandsnit- og æggestavliste. Der er ingen relief-skårne indskrifter. Evangelisterne (meget tynde ben, som også på Karlebo) er, fra venstre: Matthæus (englen efter samme forlæg som Karlebo), Markus (fig. 31a, samme forlæg som Asminderød), Lukas (samme forlæg som Slangerup) og Johannes (samme forlæg som Karlebo). Også hermerne (jfr. fig. 31b), der i modsætning til Kronborgstolen og Slangerup ikke har puder på hovedet, viser identitet eller i alt fald store ligheder stolene imellem. Stolen hviler på en nyere søjlestump. 1737 blev stolen taget ned og forsynet med stikbjælker, korsfod og ottekantet pille¹⁶, og 1942 flyttedes den fra skibets midterste til dets østligste fag. Ved denne lejlighed fik den nyt opgangspanel med hjørnestolpe, hvorpå sidder en oprindelig løve (fig. 35), der holder et skjold med sammenslynget F S (Fridericus secundus eller Frederik og Sofie). 1741 udførtes en ny

trappe med repos »af skikkelse som en italiensk trappe« ved Jens Christensen, Farum¹⁶. På muren et rygskjold med kannelerede pilastre, gesims som stolens og kartouchevinger. Her sidder nu Frederik II.s rigsvåben, der fandtes løst i »våbenskabet« sammen med de ovenfor omtalte profetstatuetter m.m. og 1924 restaureredes⁴². Det har sikkert fået sin oprindelige plads.

Samtidig, sekssidet himmel med gesims som stolens, hjørnekonsoller og kartouchetopstykker med maske, frugtbundt eller putto. Undersiden er opdelt af felter.

Prædikestolen står med tarvelige farver fra sidste halvdel af 1800'rne, hvorunder skimtes ældre farver. Underbaldakinen er brunmalet med gulbrune mauresker. I frise- og postamentfelter gyldne, latinske versalindskrifter på blå bund, sikkert en gentagelse af de oprindelige, i frisen: »Beati qvi . . . Lvce XI« (»salige de, som høre Guds ord . . .«), i postamentfelterne (på latin): »Således elskede Gud verden« etc. og i rygskjoldets frise: »Atte[n]de tibi et doctrinæ 1. Ti. 4« (»giv agt på dig selv og din lærergerning«). På himmelens frise, ligeledes på latin: »Den som hører jer, hører mig, den som foragter jer ... Lucas 10. Hører denne. Matthæus 17«. Moderne indskrifter på dansk i opgangspanelets fyldinger. — I 1740'rne noteredes: »Neden under prædikestolen finder man 5 gange malet I H S« flankeret af årstallet 15 — 83²⁷. 1748 renoverede og ferniserede Hans Nielsen, Ganløse prædikestolen¹⁶.

Stoleværket (jfr. fig. 22), hvis udformning før 1942 ses på fig. 21, fik nævnte år muslingeskal-topstykker, hvide med forgyldte og røde ribber, i øvrigt blåmalet. De ældste omtalte stolestader var fra 1597 (jfr. nedenfor). 1722 reparede snedker Jacob Mikkelsen Muler, Helsingør, stolene¹⁶. 1769 fik kirken nye stole; dog beholdt man tre egebrædder »eller opstandere« ved mandfolkestolene, hvorpå var »udhugget«: 1) C 4, 2) det kgl. våben, »som med nye malerier blev renoveret« og 3) »Anno domini 1597 / then tiid Detlof / Holck wor høvidz / mand paa Kronne / borg bleve disse stole giordt«¹⁷. Nr. 3, der fandtes endnu 1942, var ristet med fordybede versaler⁴⁵.

†*Lukkede stole*. Blandt flere sådanne nævnes 1793⁴⁶ »Ladegårdsstolen« og 1866³¹ en for Snekkerstens fiskere.

†*Skriftestol* i sakristiet (sml. p. 702) blev gjort 1722 med »gevelt« og dør; malet 1745¹⁶ af Hans Nielsen og fjernet o. 1847²⁵.

Vægskab, fra 1600'rne, af fyr (1866³¹ omtalt som »det såkaldte våbenskab«), 264 cm højt, 241 bredt og 57,5 dybt, indsat i spareblændingen i tårnrummets nordside (p. 692). Skabet har to dørfløje, hver med to rektangulære fyldinger, gesims med frise og æggestav-tandsnitliste samt smalt, udsavet hængestykke. Gangjern med bukkehornsbeslag, symmetrisk låseblik. Gråblåt med røde profillister. 1754¹⁶ forsynede Jens Christensen, Farum, skabet med tre hylder og en trappe dertil på ni trin.



Fig. 31a-b. Tikøb. Prædikestol, malet 1583. Storfelter og herme (p. 704 f.).

L. L. 1955

Dørfløje. 1) Måske fra 1600'rne, mellem kor og sakristi, af fem sammenstødte, 3,5 cm tykke egeplanker, som på indersiden er samlet med to vandrette, rundstavprofilerede revler; den øverste er med en kort svalehale bladset ind i sideplankerne og har »neglesnit« i smalkanten, den nederste påsømmet. Jernbeslag fra forskellige tider: gotisk, korsblomstformet døringsbeslag (ringen mangler); det øverste gangjern har slanke, symmetriske volutflige, det nederste spidsovalt »hoved«. Låseblirket er stort og fliget, svarende til det øverste gangjern. Stor (sekundær eller flyttet) jernlås med langstrakt trekløver-hoved. Alt tykt overmalet med rødt på kirkesiden og blå på siden mod sakristiet.

2) Formentlig 1735, mellem urstokværket og skibets loft, af to rå, sammen-



Fig. 32a-c. Tikøb. Malerier fra ↑pulpitur nr. 2 (p. 709).

L. L. 1955

stødte, umalede egeplanker og samlet med to vandrette, påsømmede revler. Den rustne lås, 17 x 27 cm, er rektangulær, med stort, rundt hoved. Indgraveret: kronet C 6 og 1735.

(†)*Pulpiturer*. Fra to forskellige pulpiturer, om hvilke regnskaberne er meget fåmælte, stammer de malerier, der nu er anbragt dels i det nye, lave orgelpulpitur, dels i tilslutning hertil på tårnets syd- og nordvæg og dels ophængt i sakristiet, mens et enkelt, stærkt ødelagt, er henlagt i rummet under orgelpulpituret. Det ældste pulpitur (nr. 1), fra slutningen af 1600'rne, på 14 fag, har fra første færd haft plads på skibets nordvæg lige over for prædikestolen, der da stod i skibets midtfag (p. 705), mens det lidt yngre pulpitur (nr. 2), fra begyndelsen af 1700'rne, på syv fag, oprindeligt synes at have befundet sig i skibets vestende og at have stødt til nordpulpituret(?); i alt fald tales der 1748 om det af to fløje bestående pulpitur. På et tidspunkt, måske da kirken 1822 fik sit første orgel, er vestpulpituret flyttet over på nordmuren længst mod vest i forlængelse af det gamle pulpitur, som da må være rykket noget mod øst og eventuelt ændret (jfr. de p. 684 omtalte stolpehuller). Dette lange pulpitur (jfr. fig. 21) nedtoges 1942.

1) Fra 1600'ernes slutning, på 14 fag⁴⁷, hvilende på træpiller med profilkapitæler til dels genanvendt under orgelpulpituret, hvorunder også det udsavede hængestykke findes. Af dets 14 malerier er de otte nu opsat i orgelpulpituret, mens resten er i sakristiet: brystbilleder af de fire skrivende evangelister (jfr. fig. 33b), fire apostle (Andreas med Andreaskors, Filip med latinsk kors (fig. 33a), Bartholomæus med kniv og Judas Thaddæus med kølle), desuden de fire »store«



L. L. 1955



L. L. 1955

Fig. 33a-b. Tikøb. Malerier fra $\dagger$ pulpitur nr. 1 (p. 708).

profeter: Esajas (med baret, hånd fra sky rækker med tang en glød mod hans mund), Jeremias (med ramme), Eszeiel (seende mod øje i stråleskær) og Daniel⁴⁷ samt Luther og et »Memento mori« (en kutteklædt mand, der holder timeglas over kranium⁴⁸). Alle malerierne bærer præg af flere opmalinger (jfr. note 47), hvoraf een vides at have fundet sted »ved kirkens fuldstændige reparation« 1821, da »alle gamle malerier indtil den mindste liste blev opfriskede«¹³. Personerne har gullig eller let rødlig ansigtsslød og er iført grønne, blå, røde eller brune dragter, Lukas' skindbræmme, Luther i præstedragt. Navnene er malet under billederne med store, sorte versaler fra 18- eller 1900'rne; ældre skrift skimtes. Rammeværket er grønblåt med røde og forgyldte profillister.

2) Fra begyndelsen af 1700'rne, på syv fag. De seks malerifelter er nu anbragt på tårnrummets nord- og sydvæg i forlængelse af pulpiturets billedrække, alle brystbilleder af apostle, på nordvæggen: Thomas med spyd(skaft), »Jacobus Zeb.«, dvs. den ældre, med pilgrimsstav og muslingeskal, Peter med korslagte nøgler, på sydvæggen: »Simon Zel.« med sav (fig. 32a), Paulus med stok(!) (fig. 32b) og »Jacobus Alf.« (fig. 32c) med økse (Matthias' attribut!). Disse seks endnu sammenhængende malerier har flankeret et syvende af Kristus med scepter og rigssæble, nu i rummet under orglet. Også disse malerier, der synes



Fig. 34a-b. Tikøb. Pengetavle nr. 1, 1596, set bagfra og forfra (p. 710).

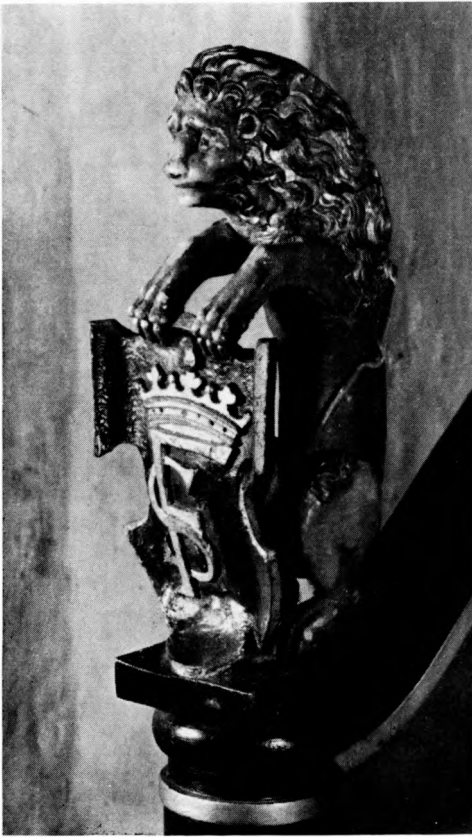
ringere end på nr. 1, bærer præg af liere »restaureringer« (jfr. ovenfor 1821). 1868 forlangtes de syv nederste (dvs. vestligste) malerier på pulpituret opmalet³¹. På Simons bog læses »H. Carlsen rest. 1889«. Farverne er noget mørkere end i de ældre billeder.

Orgel 1943, leveret af Th. Frobenius og Co., 16 stemmer, to manualer og pedal. På pulpituret i kirkens vestende. Kirken fik sit første *†orgel* 1822, indkøbt for frivillige bidrag fra menigheden og kirkeejeren¹³; det omtales 1836 af biskop I. P. Mynster som et stort, smukt orgel⁴⁹. 1855 leverede orgelbygger Gregersen et nyt (façade 3½ alen). Orgelbyggeren ønskede »brystgelænderet ved orgelet« opsat, inden han kom med orgelet⁵⁰.

Pengeblok, nyere, med krydsende jernbånd og pengetragt; rødmalet, med sorte bånd.

Pengebøsse til Sudan-missionen, nikkende neger (ude af brug). I sakristiet.

Pengetavle (fig. 34a—b), med malet årstal 1596. Skuffen, der har affasede forhjørner, er 7,5 cm høj, 25,5 bred og 25 lang. Rygskjoldets forside er formet som en muslingeskal-niche med figur. Håndtaget er afbrækket. Figuren har rød kjortel med blå kappe; skuffen, der er grå indvendig, har røde, grå og forgyldte profiler. Dens versalindskrift (med typer som pulpituremalerierne p. 709) meddeler, at »Det er saligere at give end at tage. Ap. grngr. 20—25«. På skjoldets brunrøde bagside ses årstallet og to symmetriske, guldtegnede skjolde med seksoddet stjerne (»marekors«) og bomærke samt initialerne H O og I O, med forgyldt fraktur. Restaureret 1924⁴². I sakristiet.



L. L. 1955

Fig. 35. Tikøb. Prædikestol 1583. Lovefigur, på opgangspanelet (p. 705).



Sophus Bengtsson 1938

Fig. 36. Tikøb. †Pengetavle, skænket 1758 (p. 711).

†*Pengetavle* (fig. 36), skænket 1758, brændt 1939 sammen med præstegården. Den firkantede skuffe, hvis ydersider var finerede, havde i bunden indlagte prydværksrammer af ben eller lysgult træ, hjørner af mørkt træ. Rygskjoldet, der kronedes af to liggende, forgyldte småfigurer, tiggere med krykkestave, indrammedes af søjler med baser og kapitæler af ben, mens skafterne var af sort træ. Mellem søjlerne en sølvplade, ca. 10x8 cm, med drevet og ciseleret rokokoværk om en versificeret giverindskrift med graveret kursiv, underskrevet: »Snechesteen Dend 1 Ianvari 1758 II I H S — A S I D«⁵¹.

Salmenummertavler. 1—7) O. 1800 og senere, ens, med udsavet, udsvejfet topstykke med åbning til ophængning. Nymalede, sorte, med hvid vase og ranker i topstykket på de fem, på de andre to hvide versaler: »Altergang og Daaben« og »Begravelse«. Under orgelet. 1812 maledes fem tavler i kirken på ny⁴⁶.

8—12) Nyere, med tværriflet, forgyldt ramme og blågråt felt.

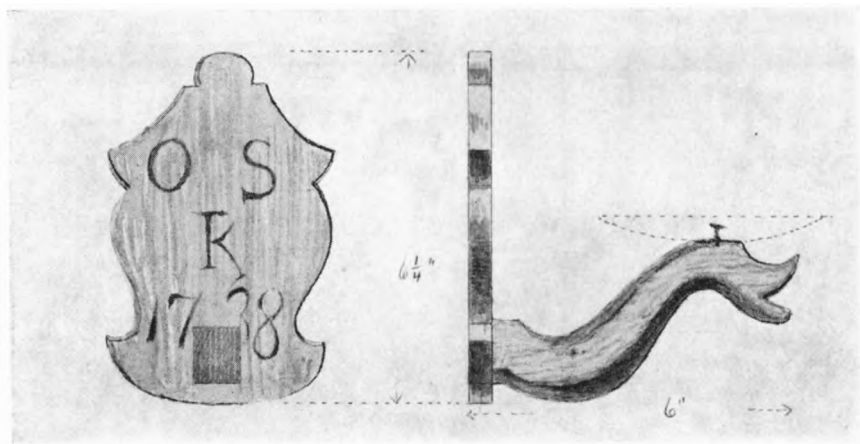


Fig 37. Tikøb. †Lysearm 1738, af træ. Efter tegning af Magnus-Petersen 1884 (p. 712).

Maleri. Brystbillede af sognepræst i Tikøb 1815—41, konsistorialråd Jens Chr. Fangel, skænket 1926 af proprietær N. Jessen, Skovbøllegård, Lolland³¹. Olie på lærred, 82x75 cm, i ramme med forgyldte gipsornamenter. Usigneret. I sakristiet. — I sakristiet hænger desuden *fotografier* (affotograferinger) af henfarne præster.

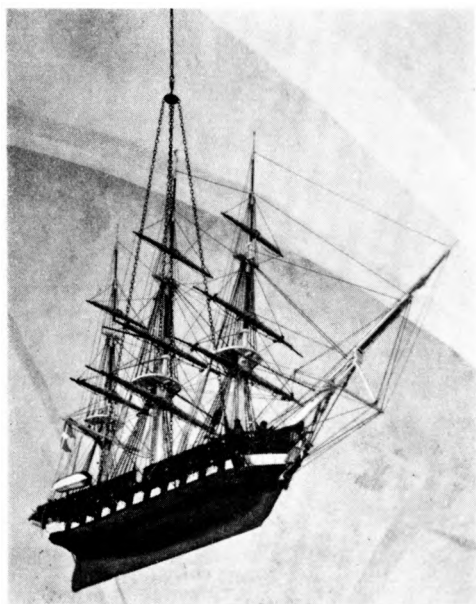
Mindetavle, 1942, for kirkens restaurering; af træ, med Christian X.s kronede navnetræk i gennembrudt cirkelfelt foroven og mæanderbort forneden. Forgyldte versaler: »Anno 1942 i kong Christian X.s 30te regeringsår blev kirkens indre restaureret. Nyt murstensgulv i koret, hævet til oprindelig højde. Prædikestolen flyttet, Stolestader fornyet. Pulpitur nedtaget. Malerierne fra dette anbragt på orgelpulpeturet. Orgelfornyse. Nye lysekroner. To romanske vinduer genåbnet, det ene i våbenhuset. Ny hovedindgangsdør og nye døre til kirken. Våbenhuset hvælvet, den romanske portals øverste del derved fremdraget. Nyt murstensgulv. To ligsten indsat i muren.« Mindevers. På triumfmuren ved prædikestolen.

Lysekroner. 1—3) 1942, af træ. 1920 indlagdes elektrisk lys i kirken; dette år omtales en nu forsvundet malmlysekrone (jfr. fig. 21)³¹.

†*Lysearm* (fig. 37) af træ, med årstallet 1738 og initialerne O S R⁵².

Kirkeskibe. 1) (Fig. 38) 1700'rne, »Snekkersteen«, fregat, ca. 1 m lang, 2x17 kanoner og engel som gallionsfigur. Navnet med gyldne versaler på sort. Ifølge indberetning til Hoffman, før 1773, gjort af en af Snekkerstens fiskere. 1920 repareredes det i Snekkersten. Ved denne lejlighed fandt man årstallet 1856 (forrige istandsættelse). Efter reparationen førtes skibet i højtidelig procession tilbage til kirken⁵³. Mellem midterste og østligste fag.

2) 1836, »Emma«, orlogsskib, 65 cm langt, med 2x8 kanoner, hvid hest som gallionsfigur. På agterspejlet et gennembrudt skilt af messingblik med skøn-



L. L. 1955

Fig. 38. Tikøb. Kirkeskib. Fregatten »Snekkersteen« (p. 712).



L. L. 1955

Fig. 39. Tikøb. Epitaf af stuk, sat 1721 af Rasmus Garboe over to hustruer (p. 714).

skriftsbogstaver: »IH RSE FG Emma 1836«. Skal være skænket af fiskere i Hornbæk⁵⁴. Mellem midterste og vestligste fag.

*Sejerværk*⁶⁶, tidligst nævnt 166 2²⁴. 1697, da kongen beklagede, at urets unøjagtighed var til ulempe for jægerne, ombyggede Anders Olufsen det til et perpendikulærværk efter model af S. Petri i København¹⁰. O. 1772 »omgjort og fornyet¹⁷«, senere atter hovedrepareret, bl.a. 1844²⁵. Ramme af grønmalet fladjern med volutter på de fire hjørnestandere. På en stander: F i to sidestillede ovaler (Frederiksværk jernværk?). 1699 »behøvedes« et urhus¹⁰; det nuværende er fra 1700'rne (før 1763) af skruhpøvlende brædder med samtidig lås. Rødkridtsindskrift: »Ano MDCCLXXXVIII« og »D. 1. octo. A. 1763 Blevverket Repereret af en Ny uhre Mager«. Urskive mod vest med malet årstal 1921. 1724 leverede Christopher Qvist, København, en skive på 2½ kvadratalen; hertil kom kobberviser(e) med hånd og halvmåne. Maler Peter Cornelissen, København, malede skiven med de kongelige navne og årstal i ægte forgyldning¹⁶.

Klokker. 1) 1618, med versaler i to bånd om halsen: »Loffver herren medt bassvner harper och trommer ia loffve det herren alt som haffver aande anno 1618 støbt mich Hans Kemmer y Helshenør«. Som skille i indskriften cirkelmedaillon med skægget mandshoved i profil. Bøjlerne har skægmasker. Ny op-hængning og knebel 99. cm i tv.m.⁵⁵.

2) 1726, med versaler i bånd om halsen: »Gloria in excelsis deo me fecit Friderich Holtzmann Hafniæ 1726« (»ære være Gud i det højeste. Mig gjorde

F. H. i København 1726«). Bladornamenter på begge sider af skriftbåndet; på legemet Frederik IV.s kronede spejlmonogram. Tvm. 124 cm. Begnskabet for 1726¹⁶ meddeler, at den største klokke omstøbtes af Holtzmann med en vægt 6 skippund, 9 lispund og 12 pund, den gamle vejede 5 skippund, 18 lispund og 1 pund⁵⁵. Allerede 1709 havde man i sinde at omstøbe den største klokke, og der oprettedes kontrakt med rotgetermester Jacob Jerminsen (Jeremissen) og Jeremias Hansen⁵⁶; men det er uvisst, om omstøbningen blev til noget. Op-hængning som nr. 1.

†*Klokker*. 1577 solgte S. Olai kirke i Helsingør en klokke til Tikøb (jfr. p. 230). Måske var det denne, Kronborg gethus modtog ved klokkeskatten 1602⁶⁵; i så fald har den vejat 3 skippund.

Klokkestol til to klokker, formentlig senmiddelalderlig, af eg, men stærkt afstivet med fyr, vel 1726.

GRAVMINDER

Epitaf (fig. 39), sat 1721 af præst ved Tikøb og Hornbæk kirker, provst over Kronborg amt, Rasmus Garboe, over hans to hustruer Elisa Maria [Bircherod] og Charlotta Sophia Lindemand. Indskrift med fordybete versaler; relief af stuk, 225x185 cm, formet som et udbredt klæde, der folder sig over Døden, som i en benrads skikkelse kommer til syne over det ovale skriftfelt; forneden angiver en flagermus og to grædende engle med fakler dødens uhygge og sorg, mens sidernes småengle, vindrueklaser og kornaks peger på opstandelsen, en tanke, der sikkert har været uddybet på de nu tomme skriftbånd. Hvidkalket med lysblå bund og sort, flere gange opmalet indskrift. Sakristiets sydvæg.

Gravsten. 1) Unggotisk, fra 1300'rne, trapezformet, lysgrå kalksten, 159 x 87—74 cm, med rester af den oprindelige majuskel-randskrift. Sekundær indskrift med fordybete versaler, udslidt, men ifølge ældre optegnelser over »vel-act [ma]nd Hans P. . . Lebeck . . . 1604(?)«. Østligt i skibets gang.

2) O. 1605. Valdin von Spangenberg, kgl. Maj. vagtmester, † 18. jan. 1605, og hustru Susanna Seuel, med hvem han var gift i 43 år⁵⁷. Bødspættet, blålig kalksten, 163x97 cm. Inden for ramme med hjørnecirkler, hvori Jesumono-gram (IHS), optages stenens øverste halvdel af den tyske indskrift med fordybete versaler, slidt ligesom ornamentet herunder, symmetriske flagrebånd over bomærke og initialer. Forneden kranie. Østligst i skibets gang.

3) 1608. Over faderen Johan Munthe fra Lübeck, som døde af pest 5. sept. 1601 i sin alders 41., sit embedes 15., sit ægteskabs 14. år, og hans hustru, den ømmeste moder Catharina Arnoldsdatter [de Fine], som døde to timer efter ægtefællen, og den toårige broder Johan M., begravet samme dag som forældrene, satte de overlevende børn dette minde 1608. Grå kalksten, 201x117

cm. Tværskrift på latin med fordybede versaler inden for rammelinjer med hjørneblade. Tidligere i koret, nu i østre våbenhusvæg (jfr. mindetavle p. 712).

4) 1619. »Erlig oc gvdfrøctig pige Karne Hellis daatter«. Bekostet af Niels Hansen og hustru Boel Hellisdatter 1619. Bomærke flankeret af N H. Herunder tilføjet gravskrift over »Niels Hansen Karre bondis (d. e. boende) i Bvrop«, † 14. jan. 1634; stenen bekostet af Boel Hellisdatter 1634. Nederst endnu en tilføjelse: »1672 B N S, 1689 B L D, 1702 K H 1) F«. Blågrå kalksten, 200x154 cm. Tværskrift med fordybede versaler. I skibets gang, vestligste fag.

5) O. 1669. Over sognepræst Peder Christensen. »Her sl[a]p jeg ned til roe / alt under denne steen / 1 Tikiøb vaar mit boe / her Peder Christensen / Luntoft i Sæland vaar / mit føde by oc sted / de efter fiir snees aar / mig lagd i grafven ned / i Tikiøb vaar jeg præst / halftredsinstieve aar / jeg der thoe hvstrvr fest / sex børn den førstis vaar / Petrus Christierni Luntoft den 4. majj 1669. Denne steen hafver den sl. mands efterladte hustru Kirsten Pedersdatter Bircherod⁵⁸ sin sl. hosbund til ihukommelse ladet bekoste«⁵⁹. Brunrod kalksten, 178x97 cm. Tværskrift med fordybede versaler, på stenens nedre halvdel brudt af symmetrisk skjold med præstens initialer og årstallet 1669. I sakristigulvet.

6) O. 1736. »Dette begraelsested telhører« sal. Jens Hellesen, født »paa« Snekkersten, »krestennet« (døbt) i Tikiøb kirke □ 1683, † 14. dec. 1736 i hans alders 53 år, og hustru Inger Hansdatter, født i Kongens Bod 1679, døbt i Tikiøb, † □ 17□ i hendes alders □ år, og deres datter sal. Reinel Jensdatter, født 29. nov. 1714, † 27. juni 1734. Grågrøn kalksten, 139x82 cm. Tværskrift med fordybede versaler. I våbenhusets vestvæg (jfr. mindetavle p. 712).

7) O. 1740(?). . . . gensen og Sidse Pedersdatter, død i Tikiøb . . . 1740 . . . alders 82 Nederst sammenskrevet H T S K. Rødlig kalksten, 143x91 cm. Tværskrift med fordybede versaler. Som tærskel mellem våbenhus og skib.

8) O. 1749(?). Sophia Catharina Truchsess, † 29. juli 1[7]4[9] »Hofüngæ«, datter af Johan Ludvig Truchsess og Catharina Felicitas Truchsess, født i Tikiøb 9. febr. 1729, samt barnebarnsbarnet (»pronepos«) Jacob Garboe, † 4. okt. 1738, 7 år gammel⁵⁹. Gråblå kalksten, 215x132,5 cm. Tværskrift på latin med fordybede versaler, navnene med store skønskriftsbogstaver, alt inden for fordybet rammelinie. I korgulvet midt for alterskranken.

† *Grcivsten*. O. 1674. Bent Pedersen Laugholm (d. e. Laholm), født i Halland, »men gammel 3 snees aar / i Tikiøb blev jeg død / jeg Herrens meenighed / tient syv og tyve aar / . . . Min Hustrue huldest Viv / min formand efterlod / ... Benedictus Petri Laugholm die 15. oktobr. 1674«⁶⁰. I koret⁶¹. Den versificerede indskrift skyldes formodentlig samme forfatter som sten nr. 5.

Kirkegårdsmonument. 1) O. 1847. Christian Magnus Olrik, provst og sognepræst til Tikiøb, Hornbek, og Hellebek, født 19. aug. 1797, † 28. nov. 1847.

Fordybende versaler på marmorplade indsat i sandstenssokkel over plint; afbrudt kors af marmor. Nær kirkegårdens nordvesthjørne.

2) O. 1857. Sophus Magnus Bjørnsen, skovrider, født 3. dec. 1790, † 14. aug. 1857, og hustru Iohanne Bredine Bjørnsen født Wright, født 17. juli 1789, † 29. dec. 1870. Fordybende versaler omgivet af egeløv. Sandsten med marmor-kors. Nord for kirken, nær lågen til præstegården.

†*Kirkegårdsmonument*. 1) O. 1822. »A A S død d. 5. juli 1812 / HAKAT død d. 1. jan. 1822 Espergerde«. Rejst sten af granit med buesvejet overside, 115 cm høj, 25 bred og 14 tyk. Fordybet kursiv i to kolonner. Bevaret 1955.

Blandt de nu forsvundne kirkegårdsmonument, der o. 1860 optegnedes af Fr. Algreen Ussing⁵⁷ kan følgende anføres (jernmonumenterne opført på deres kronologiske plads):

2) Efter 1828. Æmilius Marius Georgius v. Löbner, amtmand og kommandant over Færøerne, major af armeen, ridder af dannebrog. Sandstensstøtte⁶².

3) O. 1829. Peter Brodersen, inspektør, født 9. febr. 1739, † 9. jan. 1829. Sandstensstøtte.

4) O. 1829. Heinr. Georg Fr. Fischer, født 6. marts 1789, † 23. febr. 1829. Jernkors ved siden af hustruens, nr. 15.

5) O. 1832. John Good, »Kjøbmand i Helsingør«, født i Hull i England, død 7. febr. 1832, 76 år, og hustru Mary, født Linton, død på Gurre 12. marts 1811, 65 år. Monumentets art ikke betegnet.

6) O. 1836. David Coulthard, [skibsfører], født »at Graitney, Dumfries, Scotland« 31. maj 1756, død i Fredensborg 10. dec. 1836. »Sandsten i Jorden« med indskrift på engelsk⁶³.

7) O. 1840. Iean Andreas Claessen, født 1. jan. 1789, † 28. jan. 1840. Kors.

8) O. 1840. »Anton Ferdinand Pullich 1840«. Marmorplade i granit.

9) O. 1841. M. U. E. Jørgensen, født Larsen, født 4. sept. 1814, † 23. jan. 1841. »Hun besad sjælden ægte Quindeværd«. Marmor i sandsten.

10) O. 1842. Fru B. A. Liebmann, født Sprunek, født 19. juni 1759, † 12. aug. 1842. »Fred elskte Moder!«. Marmorplade.

11) O. 1845. Iulie Schaldemose, født Bech, født 8. sept. 1802, † 6. dec. 1845. Jernkors.

12) O. 1849. Hans Arp, gårdejer, født i byen Stein i Provsti i Holsteen 24. dec. 1781, død på gården Hiortspring 18. juni 1849. Jernmonument.

13) O. 1850. Peder Larsen, skolelærer i Snekkersteen, født 13. marts 1791, † 19. april 1850. Marmorplade.

14) O. 1850. Ole v. Rustad, oberstløjtnant i dansk tjeneste, født i Norge 1781, død på Kathrinelund 9. juli 1850, og hustru Frederikke Wilhelmine, født Sprunek, tidligere enke efter borgerkaptajn Wulff, født 1767, † 30. juni 1831. »Den Sidstafdødes Slægtninge satte dem dette Minde.« Marmorrulle i sandsten.

18) O. 1857. Meta Elisab. Fischer, født Petersen, født 21. april 1789, † 7. aug. 1857. Jernkors ved siden af ægtefællens, nr. 4.

16) O. 1857. Hans Emanuel Wulff, kommandør i Søetaten, født 4. marts 1776, † 1. maj 1857. Sandsten⁶⁴.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. DaKanc. R 99. 1591 -92. Fortegnelse på kronens gejstlige gods, indsendt af lensmændene. III Sjælland. — *Fæstningsrgsk.* V. R. I. Rgsk. for Kronborg kobbermølle, gethus og hammermølle 1600—19, læg: rgsk. for Kronborg gethus 1600—07. — *Kronborg amts kirkegsk.* 1661—72. Tikøb kirke. — *Rtk. Rev. kirkegsk.* Sjællands stifts kirkegsk. 1713—59. Tikøb.

LA. Kirkeinspektionsarkivet. Rgskbog 1754—84 og 1784—1846. Tikøb. — *Tikøb sognekaldsarkiv.* R 3. 1789, 1792—1836. Liber daticus. — B 4. 1824—47. Liber daticus. — R. 1708, 1821—56, 1876. Embedsbreve. — B. 1850—85. Kopibog.

Ved embedet. Protokol for Tikøb og Hellebæk kirker ca. 1863—1924 og 1926 ff. — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i alm. p. 30.

Nationalmuseet: Indberetning af M. R. Schmidt 1844. — Indberetning af Vilh. Boye 1884 (indskrifter). — Indberetning af Magnus-Petersen 1884 (bygning og inventar). — Kirkegårdseirkulære af 17. april 1890. — Beskrivelse af V. Koch 1892 med suppl. af M. Clemmensen. — Indberetning af Ivar Hertzsprung 1898 (font). — Indberetning af M. Mackeprang 1905 (kalkmalerier). — Indberetning af Mogens Clemmensen 1915 (bygning og inventar). — Indberetning af C. A. Jensen 1938 (pengetavle). — Indberetning af Olaf Olsen 1958 (afgravninger i skib og tårnrum). — Undersøgelse og beskrivelse ved Vibeke og Peter Michelsen 1955, Elna Møller 1964 og 1967, samt Erik Moltke 1967.

Tegninger i NM: Gnideaftryk 1860 af indskrift på mandfolkestol fra 1597. — Tegning af font af L. Winstrup 1872. — Opmålinger af V. Koch 1872. — Tegning af font og trælampe med årstallet 1738, samt bygningsdetaljer af Magnus-Petersen 1884. — Opmålinger og detaljer af C. M. Smidt 1892 og 1934—36.

Notebøger i NM: Mogens Clemmensen III, 19—25. — Henry Petersen XXV, 39. C. G. Schultz LXVIII, 1. LXXV, 46. — C. M. Smidt LXXIII, 1—17, 76.

¹ Repertorium 25. juli 1356. ² CodEsrom. p. 140f., 287. ³ 1567 havde sognet 88 tiendeydere (Sjællands Stifts Landebog 1567 ved Svend Gissel, Kbh. 1956). ⁴ 8. aug. 1577 havde borgmesteren i Helsingør Frantz Lauritzen kgl. brev på hans majestæts og kronens part af korntienden (jfr. RA. DaKanc. R 99. 1591—92. Fortegnelse på kronens gejstlige gods, indsendt af lensmændene. III Sjælland). Af et kaldsbrev for sognepræsten ved S. Olai kirke i Helsingør fra 24. april 1590 fremgår, at Frantz Skrifer, alias ovennævnte borgmester, årlig skulle svare 20 dalers afgift »af Tikøb sognetiende« til embedet ved S. Olai, et forhold, der gentages i et kaldsbrev fra 16. juni 1617 (jfr. LA. Helsingør. S. Olai sognekaldsarkiv. R 7. 1590—1793. Kaldsbreve og kollatser). — 10. juli 1583 befalede kongen Joh. Tauber på Kronborg, at han efter afdøde Henrik Mogensen, der havde haft Tikøb kirketiende i fæste, skulle oppebære tienden af Tikøb sogn til slottet (til indkøb af bl.a. stråfoder) jfr. KancRrevb. ⁵ Kronens Skøder V, 446, jfr. LA. Sjællands bispearkiv. Hist. efterretn. til Hofmans Foundationer 1758—59. ⁶ Harald Jørgensen i Riografisk Leksikon 1941. ⁷ Møntsamlingsens fundprot. nr. 315 og 2577. ⁸ Danske Sagn III. ⁹ Ibid I, nr. 902, p. 260. ¹⁰ LA. Sjællands bispearkiv. Indkomne sager. Lynge—Kronborg hrd. 1629—1737. ¹¹ LA. Sjællands stiftsøvrighedsarkiv. Kommune kopibøger 1820—1900. ¹² RA. Kultusministeriet. 1. dep. Journalsager

1848—1916. ¹³ LA. Tikøb sognekaldsarkiv. B 3. 1789, 1792—1836. Liber daticus. ¹⁴ LA. Asminderød-Grønholt-Fredensborg sognekaldsarkiv. Kopibog 1834—37. D 5. Asminderød sogns skolars rendtebog 1728—91. ¹⁵ Ved synet dette år nævnes, at hullet i nordmuren skal lukkes, når stuehuset nedrives, jfr. note 25. ¹⁶ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. 1721—25. Sjællandske rytterdistrikters kirkerghsk. for Kobenhavn, Frederiksborg og Kronborg distrikter. — 1725—59. Sjællandske rytterdistrikters kirkerghsk. ¹⁷ NM. Hans de Hofman: Siellands Kirckers og Sogners . . . Beskrivelse. . . . 1755—73. ¹⁸ Tikøb og Esumkloster, i ÅrbOldkHist. 1938, p. 21—47; artiklen giver en omhyggelig fremstilling af kirken og dens bygningshistorie. ¹⁹ Norddøren med dens farveveksel har en god parallel i Uvelse (Lyng-Frederiksborg hrd.), og et rudeskifte som syddørens findes på en dør i Herlufsholm kirke (DK. Sorø p. 1119), der i sin helhed menes at have stået færdig før 1200. Sidstnævnte sted er ornamentet sikkert anvendt mere korrekt end i Tikøb; stenene er indmuret så dybt, at rudernes forside ligger bindig med façaden og helt omsluttet af mørtel, så ruderne fremtræder som ornamenter på et hvidt bånd. ²⁰ I Uggeløse (Lyng-Frederiksborg hrd.) er korbue med skrankemur ikke oprindelig, men bygget samtidig med korudvidelsen. Uden pudsafbankning i Tikøb kan man ikke være fuldstændig sikker på, om korbuen hører sammen med skibet eller den er ombygget ved korets genopførelse; om selve østgavlens samtidighed med skibet hersker der ingen tvivl. ²¹ Ved O. V. Kochs undersøgelse af fundamentet for korbuens skrankemur fremgik det tydeligt, at der til siderne har været smalle åbninger; under murens midterste del var fundamentet fjernet af en begravelse. Den rekonstruktion, der udførtes på basis af udgravningen (sml. Danske Teglstenskirker tavle 9), har en stor, rundbuet åbning mellem de smalle, hvilket ud fra de i note 22 nævnte paralleller næppe kan have været tilfældet. ²² DK. Bornholm, Øster Marie p. 465, S. Peder p. 558 og muligvis Ro p. 369, sml. i øvrigt Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder, artiklerne korbue og korsranke. ²³ C. M. Smidt (jfr. note 18) går ind for, at tregruppen på grund af sit halvtstens stik skulle være senere indføjede, men der synes ikke nu at være træk i murværket, som motiverer denne antagelse. ²⁴ RA. Rtk. Rev. rgsk. 1661—72. Kronborg amts kirkerghsk. ²⁵ LA. Tikøb sognekaldsarkiv. B 4. 1824—47. Liber daticus. Kirke- og præstegårdssyn. ²⁶ I denne forbindelse kan der være grund til at erindre om den stærke anvendelse af glasursten i to tilbygninger fra o. 1450—75 ved Roskilde domkirke: Oluf Mortensens våbenhus og Christiern I.s kapel, DK. Kbh. Amt III, 1462 og 1471. ²⁷ RA. DaKanc. D 102a. 1742—46. Efterretn. om købstæderne og amterne . . . ²⁸ Nævnes kan 1648, 1671 og mange yngre. I indberetningen til Danske Kancelli (jfr. note 27) er anført en hel del, hvoraf eet er tydet som 15 07 omkring et bomærke (heraf sluttedes, at sakristiet i hvert fald måtte være ældre end 1517), men de sidste to cifre hører næppe sammen med de to første. ²⁹ Undersøgt og tegnet af Birgit Als Hansen. ³⁰ Af konservator ved Frederiksborg Emil Petersen. ³¹ Protokol over Tikøb og Hellebæk kirker ca. 1863—1924. Ved embedet. ³² Bag på altertavlen findes flere malede og blyantskrevne navne og indskrifter. Ældst er, med sort maling, »Thomas Dodson 1734«. På en indsat fyldning redegøres for deltagerne i restaureringen 1942, lige fra arkitekterne (Carl Brummer og Wulf Hansen, København), over alle håndværkere og firmaer ned til lærlingene; men indskriften er aldrig blevet fuldendt. ³³ LA. Esbønderup kirkes rgskbog 1705—80. ³⁴ LA. Arkivsager afgivne fra Frederiksborg amtstues arkiv 1898. No. 561. Rgskbog 1701—80. ³⁵ Jfr. Lauritz Pedersen: Et Museum i Helsingør, i ÅrbFrborg. 1908, p. 138, Peter Riismøller: Fra svendekro og lavshus. ³⁶ Løbenr. 13/1903. Katalog F 202. ³⁷ Ved konservator Steffensen. ³⁸ Jfr. Poul Nør-lund: Gyldne altre p. 188—91. ³⁹ J. Roosval anså (uden forudgående undersøgelse af stenarten) fonten for et engelsk importstykke; Mackeprang tilslutter sig tanken om, at Alexander er en engelsk mester, jfr. Døbefonte p. 362f., med litt.-henvisninger. ⁴⁰ 1927 skænkede fru Irma von Geijer en kopi af fonten til Strövelstorp kirke i Skåne. ⁴¹ 1863 fandt synet, at en dåbskande burde anskaffes, jfr. note 31. ⁴² Ved Niels Termansen.

⁴³ Ifølge syn 1859 trængte himmelen til opmaling. ⁴⁴ Omega-tegnet er gengivet som et spejlvendt R. ⁴⁵ Gnideastryk i NM. ⁴⁶ LA. Kirkeinspektionsarkivet. Rgsk. 1784—1814. ⁴⁷ Dette pulpitur kaldtes i 1740'erne for »quindfolkepulpituret« (jfr. note 27), men 1759 for mandfolkenes (jfr. LA. Sjællands bispearkiv. Hist. efterretn. til Hofmans Fundationer). Meddeleren 1743 ironiserer over den naive maler, der i feltet med Daniel har malet menneskesønnen med »en temmelig slire ved siden«. — Sandsynligvis er denne kårde et bevis på en første, fejlagtig opmaling. ⁴⁸ I Magnus-Petersens beretn. 1884 nævnes, at det »klodsede« pulpitur indeholder legemsstore brystbilleder af apostlene, evangelister, kirkefædre og reformatorer: Hieronimus og Antonius, U. v. Hutten og Luther. ⁴⁹ Visitatsbøger udg. af Bjørn Kornerup 1937. ⁵⁰ LA. Tikøb sognekaldsarkiv. B 1850—85 kopibog. ⁵¹ Istandsæt 1938 af konservator P. Kr. Andersen. Beretn. samme år af Chr. Axel Jensen. ⁵² Tegning i NM. ⁵³ Jfr. dagbladet »Nordsjælland« 19—21. juni 1920 og Henningsen: Kirkeskibe p. 68 og 154; dateret til 1800—50. Samme: ÅrbFrborg, 1952, p. 102f. ⁵⁴ Henningsen p. 152 og ÅrbFrborg 1952 p. 102. ⁵⁵ Gribso i ÅrbFrborg. 1934, p. 103. ⁵⁶ LA. Sjællands stiftsøvrighed. Kommune sager. Helsingør. 1700—19. ⁵⁷ NyKglSaml 2246,4°, Frederik Algreen Ussing: Gravskrifter etc. ⁵⁸ Gift med efterfølgeren Bent Pedersen Laugholm (sml. † gravsten p. 715 og dåbsfad i Hornbæk kirke p. 739). ⁵⁹ HofmFund. VII, 1761, p. 57f. ⁶⁰ Denne dato: den 15. dag i oktober, må hentyde til gravskriftens affattelse, thi Bent Laugholm døde juni 1670. ⁶¹ Kgl. Bibl. Additamenta 153, fol. L. L. Thurah: Samlinger etc. ⁶² Jfr. J. Bloch: Stiftamtmand, 1895, p. 52f. ⁶³ Jfr. LA. Tikøb sognekaldsarkiv. B. 1708, 1821—56, 1876. Embedsbreve. ⁶⁴ Den eneste indberettede sten i cirkulæret til bisperne. ⁶⁵ RA. Fæstningsrgsk. V B 1. Bgsk. for Kronborg kobbermølle, gethus og hammermølle 1600—19, læg: rgsk. for Kronborg gethus 1600—07. ⁶⁶ *Korrektur note.* Jfr. LA. Sjællands bispearkiv. Indkomne sager. Lynge-Kronborg hrd. 1629—1737. Under Asminderød 1697 læses, at Anders Ulderich tidligere har forfærdiget Tikøb sejerværk.

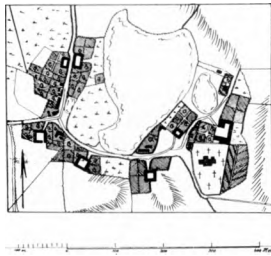


Fig. 40. Tikøb 1787.